

Suomen tasavallan rakentajat ja haastajat

Oikeistoradikalismien aiheuttama poliittinen vastakkainasettelu vuosina 1919–1925

Markku Brummer

Pro gradu –tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Tammikuu 2026

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Suomen historia

Markku Brummer

Suomen tasavallan rakentajat ja haastajat

Sivumäärät: 69 sivua

Tässä tutkielmassa tarkastellaan poliittista vastakkainasettelua, joka muotoutui sisällissodan jälkeisessä Suomessa presidentti K. J. Ståhlbergin edustaman laillisuuteen ja parlamentarismiin nojaavan vallankäytön sekä oikeistoradikaalin ulkoparlamentaarisena aktivismin välille vuosina 1919–1925. Vastakkainasettelu ei kohdistunut ainoastaan yksittäisiin poliittisiin ratkaisuihin, vaan vallankäytön perusteisiin ja poliittisen johtajuuden oikeutukseen tilanteessa, jossa sisällissodan perintö, poliittinen kahtiajako ja koetut turvallisuusuhat horjuttivat yhteiskunnallista vakautta.

Tutkielman tavoitteena on selvittää, miten oikeistoradikaali ulkoparlamentaarisena aktivismin haastoi presidentti-instituution asemaa ja millaisia seurauksia tällä oli nuoren tasavallan poliittiselle järjestelmälle. Tutkielma sijoittuu sisällissodan jälkeiseen murrosvaiheeseen, jolloin Suomen poliittiset instituutiot olivat vielä vakiintumattomia ja vallankäytön käytännöt joutuivat toistuvan arvostelun kohteiksi.

Tutkielman keskeinen kysymys on, miten Elmo Edvard Kailan toiminta oikeistoradikaalien aktivistiverkostojen keskeisenä taustavaikuttajana kyseenalaisti presidentti Ståhlbergin edustamaa laillisuus- ja parlamentarismilinjaa ja millaisia seurauksia tällä oli presidentti-instituution legitimitetille vuosina 1919–1925. Kailan toiminta havainnollistaa oikeistoradikaalia ulkoparlamentaarisesta vaikuttamisesta tasavallan alkuvuosina.

Tutkielma osoittaa, että oikeistoradikaali ulkoparlamentaarisena aktivismin muodosti todellisen haasteen presidentti-instituution asemalle ja vallankäytön oikeutukselle. Aktivistien painostus pyrki horjuttamaan laillisen vallankäytön legitimitettiin esittämällä presidentin laillisuuteen ja sovintoon nojaavan linjan kansallista turvallisuutta heikentävänä. Painostus ei kuitenkaan johtanut presidentti-instituution aseman heikentymiseen, vaan selkeytti vallankäytön perustuslaillisia rajoja ja vahvisti oikeusvaltioperiaatteen merkitystä.

Sisällissodan jälkeinen poliittinen vastakkainasettelu ei siten murentanut tasavallan poliittista järjestystä, vaan myötävaikuttanut sen institutionaaliseen vakiintumiseen ja legitimitetin rakentamiseen 1920-luvun alkuvuosina.

Avainsanat: presidentti-instituutio, legitimitetti, oikeistoradikalismi, jälkiaktivismi, poliittinen vastakkainasettelu, ensimmäinen tasavalta, 1919–1925

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkielman tausta, rajaus ja merkitys	5
1.2	Tutkielman käsitteellinen perusta	6
1.3	K. J. Ståhlbergiä ja Elmo Kailaa käsittelevä tutkimus	9
1.4	Tutkimuksen metodologiset ja eettiset lähtökohdat	11
1.5	Tutkimuksen aineistot ja lähteiden käyttö	12
2	Vastakkainasettelu sisällissodan jälkeisessä poliittisessa toimintaympäristössä	14
2.1	Sisällissodan taustat ja poliittisen vastakkainasettelun kärjistyminen	14
2.2	Valkoisen Suomen aika 1918–1919	19
2.3	Hallitusmuotokiista ja tasavallan perustaminen	21
2.4	Presidentinvaali 1919 tasavallan murroskohdassa	24
3	Poliittisten jännitteiden kärjistyminen 1920–1922	32
3.1	Kailan poliittinen suunnanmuutos	32
3.2	Erillisrauha Neuvosto-Venäjän kanssa	34
3.3	Kailan venäläisvastainen ohjelma maanpuolustustahdon vahvistamiseksi	36
3.4	Suojeluskuntakriisi	38
3.5	Karjalan kapina oli Kailan yksityissota	41
3.6	Kommunismien pelko hidastaa kansakunnan eheytymistä	44
4	Ståhlbergin virkakauden myrskyinen loppu	47
4.1	Kaila AKS:n puheenjohtajana	47
4.2	Aitosuomalaisuus ja kielipolitiikan kiristyminen	49
4.3	Kailan AKS:n puheenjohtajakauden poliittiset seuraukset	50
4.4	Kommunistien pidätykset ja eduskunnan hajotus	52
4.5	Upseerikriisi	54
4.6	Ståhlberg ei hakenut jatkokautta	58

1.1 Tutkielman tausta, rajaus ja merkitys

K. J. Ståhlberg toimi Suomen ensimmäisenä tasavallan presidenttinä vuosina 1919–1925, jolloin valtiolliset instituutiot olivat vasta vakiintumassa ja poliittista järjestelmää koettelivat toistuvat sisä- ja ulkopoliittiset kriisit. Sisällissodan jälkeisessä tilanteessa parlamentaarinen järjestelmä ja siihen nojaava vallankäyttö joutuivat toistuvan arvostelun ja ulkoparlamentaarisen painostuksen kohteiksi. Erityisesti oikeistoradikaaleissa piireissä presidentti Ståhlbergin laillisuuslinjaa pidettiin riittämättömänä vastaamaan ajan poliittisiin haasteisiin.

Poliittinen vastakkainasettelu ei rajoittunut yksittäisiin poliittisiin ratkaisuihin tai kriisitilanteisiin, vaan kohdistui vallankäytön perusteisiin ja poliittisen johtajuuden oikeutukseen tasavallan alkuvaiheessa. Ajanjaksoa leimasi vastakkainasettelu laillisuuteen ja parlamentarismiin nojaavan tasavaltalaisen hallintomallin sekä oikeistoradikaalin aktivismin välillä. Oikeistoradikaalit kyseenalaistivat eduskunnallisen päätöksenteon ja pyrkivät vaikuttamaan ulkoparlamentaarisiin keinoihin harjoitettavaan politiikkaan. Näissä oloissa poliittinen legitimizeetti eli vallankäytön kokeminen oikeutetuksi muodostui jatkuvan kiistan kohteeksi.¹ Sisällissodan jälkeen legitimizeetin rakentaminen oli erityisen haastavaa, sillä kansakunnan yhtenäisyyttä ja vakautta horjuttivat sisällissodan aiheuttamat traumat, taloudellinen epävakaus, jyrkkä poliittinen kahtiajako ja Neuvosto-Venäjän aiheuttama turvallisuusuhka.

Tarkastelussa hahmotetaan, missä määrin Elmo Edvard Kaila yksittäisenä toimijana ja hänen ympärilleen rakentuneet oikeistoradikaalit verkostot kykenivät haastamaan tasavallan keskeisen instituution asemaa ja legitimizeettiä vuosina 1919–1925. Presidentti Ståhlberg edusti perustuslailliseen laillisuusajatteluun ja parlamentarismiin nojaavaa vallankäyttöä ja toimii tutkielmassa vertailukohtana, jonka kautta Kailan toiminnan poliittinen merkitys hahmottuu.

---

¹ Kekkonen 1986, 320.

Tutkielma ei rakenna näiden toimijoiden välille henkilökohtaista vastakkainasettelua, vaan tarkastelee heitä esimerkkeinä kahdesta toisilleen vastakkaisesta ajattelutavasta, jotka muovasivat tasavallan alkuvuosien poliittista kamppailua. Yhdistämällä presidentti-instituution ja oikeistoradikalismien näkökulmat tutkielma siirtää huomion yksittäisistä kriiseistä laajempiin kysymyksiin poliittisen vallan oikeutuksesta ja niistä rajoista, joiden puitteissa parlamentaarinen järjestys tasavallan alkuvuosina muotoutui.

Kailaa on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu keskeisenä oikeistoradikaalien verkostojen taustavaikuttajana, mutta tämän tutkimuksen kiinnostavuus rakentuu tutkimusasetelmasta, jossa hänen toimintansa merkitystä analysoidaan suhteessa presidentti K. J. Ståhlbergin vallankäyttöön ja presidentti-instituution legitimizeettiin. Tutkimus etenee tarkastelemalla Kailan ja Ståhlbergin toimintaa rinnakkain Ståhlbergin presidenttikauden keskeisissä poliittisissa käännekohtissa.

Tutkielman tutkimuskysymys on, miten Kailan toiminta aktivistiverkostoissa kyseenalaisti presidentti K. J. Ståhlbergin edustamaa laillisuus- ja parlamentarismilinjaa, ja millaisia seurauksia tällä oli presidentti-instituution legitimizeetille vuosina 1919–1925?

Tätä pääkysymystä täsmennetään tarkastelemalla, millaisin keinoin ja argumentein oikeistoradikaali ulkoparlamentaarinen aktivismi pyrki horjuttamaan laillisuuteen ja parlamentarismiin perustuvaa vallankäyttöä? Miten presidentti Ståhlberg vastasi oikeistoradikaalien painostukseen, ja millaisin institutionaalisiin ja poliittisiin ratkaisuihin hän pyrki turvaamaan presidentti-instituution asemaa? Lisäksi tarkastellaan, miten vastakkainasettelu heijastui käsityksiin vallankäytön oikeutuksesta ja presidentti-instituution legitimizeetistä tasavallan alkuvuosina.

1.2 Tutkielman käsitteellinen perusta

Tutkielmassa poliittisella vastakkainasettelulla tarkoitetaan syvää ja usein pitkäkestoista ristiriitaa, joka jakaa politiikan kahteen vastakkaiseen leiriin ja ylittää tavallisen demokraattisen kilpailun rajat. Polarisaatiolla viitataan tämän vastakkainasettelun kärjistymiseen, jossa poliittinen kiista kärjistyy äärimmäiseksi vastakkainasetteluksi osapuolten välillä. Tällöin osapuolet näkevät toisensa uhkana toisille ja niiden välillä ei ole luottamusta. Polarisaatio ei ole pelkkää erimielisyyttä tai ideologista eroa, vaan se kuvaa

syvää, julkista ja usein pitkäkestoista konfliktia, joka ylittää tavallisen demokraattisen kilpailun rajat. Tämä johtaa demokraattisten sääntöjen ja prosessien kyseenalaistamiseen ja voi pahimmillaan vaarantaa itse demokratian jatkuvuuden.²

Oikeistoradikalismi jäsentyy tässä työssä poliittiseksi protestiksi, joka kohdistuu poliittista järjestystä ja vallanjakoa vastaan. Ilmiölle olivat ominaisia konservatiivinen ja nationalistinen arvomaailma, jyrkkä kommunisminvastaisuus sekä taipumus ulkoparlamentaarisiiin toimintamuotoihin. Oikeistoradikalismia tarkastellaan tutkimuksessa ennen kaikkea toimintana, ei pelkästään ideologisenä ilmiönä. Kyse ei ollut yhtenäisestä tai keskitetysti johdetusta liikkeestä, vaan hajanaisesta verkostosta, jonka sisällä toimijoiden tavoitteet ja keinot vaihtelivat.³

Suomalainen aktivismi oli Venäjän vallan aikana syntynyt poliittinen liike, jonka ensimmäisen vaiheen tavoitteena oli irrottaa Suomi Venäjän alaisuudesta aseellisin keinoin ja ulkovaltojen, erityisesti Saksan, tuella. Aktivismin toinen vaihe suuntautui Suomen itsenäistämiseen, ja sen käytännön toiminta organisoitui jääkäri liikkeen ympärille. Aktivismin kolmas vaihe, jälkiaktivismi, viittaa vuosina 1918–1922 esiintyneeseen oikeistoradikaaliin toimintaan, jonka tavoitteena oli turvata Suomen asema Neuvosto-Venäjän aiheuttamaa turvallisuushkaa vastaan. Historiantutkija Toivo Nygårdin mukaan jälkiaktivistien toiminta tapahtui virallisten instituutioiden ulkopuolella kohdistuen kommunismin torjuntaan ja valtion sisäisen turvallisuuden vahvistamiseen.⁴

Aktivismi ymmärretään oikeistoradikalismin keskeiseksi toimintamuodoksi. Jälkiaktivistit eivät ainoastaan ilmaisseet kansallismielisiä ja kommunisminvastaisia näkemyksiä, vaan pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon ja horjuttamaan heidän mielestään epätoivottua vallankäyttöä. Oikeistoradikaalinen ajattelu kanavoitui aktivismin kautta käytännön poliittiseksi toiminnaksi.

Aktivistit toimivat epävirallisissa verkostoissa, joissa poliittista vaikutusvaltaa käytettiin muodollisten instituutioiden ulkopuolella. Tutkielmassa näitä verkostoja tarkastellaan osana oikeistoradikaalien poliittista toimintaa ja vaikuttamisstrategioita. Huomio kohdistuu siihen,

---

² Saarinen 2022.

³ Hyvämäki 1971,7–10.

⁴ Nygård 1982, 36–37.

miten henkilökohtaiset suhteet, organisatorinen kyvykkyys ja epäviralliset yhteistyömuodot mahdollistivat poliittisen painostuksen ilman muodollisia valta-asemia.

Tutkielman analyysissä keskeinen käsite on legitimizeetti, jolla tarkoitetaan poliittisen vallan oikeutusta ja institutionaalista hyväksyttävyyttä tilanteessa, jossa tasavallan valtiosääntöiset rakenteet olivat vielä muotoutumassa. Legitimizeettiä ei ymmärretä pysyvänä tai yksiselitteisenä ominaisuutena, vaan historiallisesti rakentuvana ja jatkuvasti neuvoteltuna suhteena poliittisten toimijoiden, instituutioiden ja julkisen keskustelun välillä.⁵

Professori David Beethamin mukaan vallankäyttö on legitimiä vain, jos se täyttää useita samanaikaisia ehtoja. Legitimizeetti rakentuu ensinnäkin laillisuudesta, eli vallankäytön tulee perustua hyväksytyihin sääntöihin ja menettelytapoihin. Toiseksi nämä säännöt edellyttävät normatiivista oikeutusta: niiden on vastattava vallan kohteena olevien toimijoiden käsityksiä oikeasta ja hyväksyttävästä vallankäytöstä. Kolmanneksi legitimizeetti edellyttää jonkinlaista institutionaalisesti tunnistettavaa hyväksyntää, joka voi rakentua esimerkiksi vaalien, kuuliaisuuden tai poliittisten instituutioiden toiminnan kautta.⁶

Presidentti-instituutilla viitataan presidentin valtiosääntöiseen asemaan sekä siihen liittyviin poliittisiin käytäntöihin ja tulkintoihin osana hallitusjärjestelmää.⁷ Tutkielmassa legitimizeetti kytkeytyy erityisesti presidentti-instituutioon kykyyn toimia poliittisissa kriiseissä.

Legitimizeettiä tarkastelemalla voidaan jäsentää, miksi laillinen vallankäyttö saattoi silti joutua voimakkaan kritiikin kohteeksi ja miten poliittisen vallan oikeutus rakentui, horjui ja määriteltiin uudelleen tasavallan alkuvuosina. Presidentti-instituution toimivalta perustui hallitusmuodon määrittelemiin valtuuksiin, mutta tästä huolimatta sen vallankäyttöä pyrittiin kyseenalaistamaan vetoamalla poikkeusoloihin ja kansalliseen turvallisuuteen.

Oikeistoradikaalissa ajattelussa laillisuus saatettiin esittää riittämättömänä perusteena vallankäytön oikeutukselle tilanteissa, joissa koettiin kansakunnan olevan uhattuna.

Tällaisessa tilanteessa voidaan puhua legitimizeetikriisistä, jossa toimijan tai instituution vallankäyttöä koskeva hyväksyttävyyys horjuu tai osoittautuu riittämättömäksi, ja jossa luottamus instituution toimintaan heikkenee.⁸ Kriisi näkyy aineistossa tilanteissa, joissa laillinen ja perustuslaillinen vallankäyttö kohtasi toistuvaa poliittista painostusta ja

---

⁵ Beetham 1991, 15–18.

⁶ Beetham 1991, 15–18.

⁷ Jyränki 2009, 53–55.

⁸ Beetham 1991, 20–25.

normatiivista haastamista. Legitimiteettikriisi ilmeni siten ennen kaikkea vallankäytön oikeutusta koskevana kiistoina, ei valtiosääntöisen järjestyksen välittömänä murtumisena.

Beethamin näkemyksen mukaisesti legitimizeetti toimii paitsi vallankäytön oikeutuksena myös sen rajoittajana. Vallan käyttö ei ole legitimiä pelkästään tehokkuutensa tai tilapäisen hyväksynnän perusteella, vaan ainoastaan silloin, kun se tapahtuu tunnistettujen sääntöjen ja normatiivisten odotusten rajoissa. Tämä näkökulma on keskeinen tutkielman kannalta, sillä se mahdollistaa presidentti-instituution ja oikeistoradikaalin aktivismin välisen vastakkainasettelun tarkastelun nimenomaan vallankäytön ehtoja ja rajoja koskevana kamppailuna.⁹

1.3 K. J. Ståhlbergiä ja Elmo Kailaa käsittelevä tutkimus

Aiemmassa tutkimuksessa 1920-luvun poliittista ilmapiiriä, oikeistoradikalismia ja yksittäisiä poliittisia kriisejä on käsitelty laajasti, mutta niiden keskinäiset kytkennät valtakamppailuna ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Tämä tutkielma täydentää aiempaa tutkimusta analysoimalla, miten oikeistoradikaalit toimijaverkostot pyrkivät vaikuttamaan tasavallan poliittisiin instituutioihin ja niiden toimintarajoihin.

Kaarlo Juho Ståhlberg (1865–1952) oli Suomen ensimmäinen presidentti ja vuoden 1919 hallitusmuodon keskeinen laatija. Oikeustieteilijänä, virkamiehenä ja poliitikkona hän vaikutti ratkaisevasti siihen, millaiseksi itsenäisen Suomen valtiollinen järjestelmä muotoutui. Ståhlbergin perustuslaillinen ajattelu painotti kansanvaltaisuutta, oikeusvaltiota ja parlamentarismia, ja nämä periaatteet konkretisoituivat hänen toimiessaan presidenttinä vuosina 1919–1925. Virkakaudellaan hän ei ainoastaan soveltanut uutta hallitusmuotoa, vaan myös määrittä presidentin roolia vallankäyttäjänä pyrkien toimimaan sovittavana voimana sisällissodan jakamassa yhteiskunnassa.¹⁰

Ståhlbergistä laadittu ensimmäinen tutkimukseen perustuva elämäkerta on professori Yrjö Blomstedtin *Valtiomieselämäkerta* vuodelta 1969¹¹. Teos tarjoaa laajan kokonaiskuvan Ståhlbergin poliittisesta urasta. Viime vuosikymmeninä Ståhlberg-tutkimusta ovat täydentäneet historioitsijoiden Seppo Hentilän ja Marjaliisa Hentilän tutkimus *Tasavallan*

---

⁹ Beetham 1993, 489–490.

¹⁰ Hentilä ja Hentilä 2022.

¹¹ Blomstedt 1969.

ensimmäiset. *Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925*¹² sekä kulttuurihistorioitsija Petri Laukan tutkimus *K. J. Ståhlbergin armoton matka*¹³, joissa on painottunut Ståhlbergin rooli ja merkitys tasavaltalaisen hallitusmuodon ja oikeusvaltioperiaatteen rakentajana. Professori Juhani Suomen tutkimus *Kuin lastu laineilla. Itsenäisen Suomen turvallisuuspolitiikan alkutaival 1918–1925* (2023)¹⁴ ja dosentti Heikki Risto-Jokelan tutkimus *Kriisien värittämät vuodet. Kaarlo Juho Ståhlbergin presidenttikauden ulkopoliittikka 1919–1925* (2021)¹⁵ täydentävät kuvaa Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisesta tilanteesta ja sen vaikutuksista Ståhlbergin virkakaudella.

Kailaa koskevaa tutkimusta on huomattavasti vähemmän. Elmo Edvard Kaila (1888–1935) oli suomalainen aktivisti, joka vaikutti keskeisesti jääkäri liikkeessä, suojeluskuntajärjestössä ja Akateemisessa Karjala-Seurassa. Vaikka hän ei esiintynyt julkisuudessa poliittisena johtajana, hänen kullissien takainen toimintansa oli vaikutukseltaan merkittävää ja ulottui laajalle oikeistoradikaaleihin verkostoihin.

Tutkielman keskeisiä Kailaan käsitteleviä lähteitä ovat historioitsija Martti Ahdin tutkimus *Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888–1935* (1999)¹⁶ sekä Pasi Kosken pro gradu -tutkielma *Elmo Edvard Kaila, maanpuolustusmies ja poliitikko* (1983)¹⁷. Ahti on analysoinut Kailaa keskeisenä oikeistoradikaalina vaikuttajana, mutta hänen toimintaansa ei ole aiemmin systemaattisesti tarkasteltu suhteessa presidentti-instituutioon ja sen legitimizeettiin Ståhlbergin presidenttikauden poliittisena vastakkainasetteluna. Kailan toiminnan tutkimusta vaikeuttaa se, että hän toimi pääosin epävirallisissa ja osin salaisissa verkostoissa, joiden toimintaa ei dokumentoitu järjestelmällisesti.

1920-luvun alkuvuosiin asti Kailan poliittista ajattelua leimasivat jyrkkä venäläisvastaisuus, korostunut kansallismielisyys ja syvä huoli Suomen itsenäisyyden säilymisestä. Myöhemmin hänen poliittinen ajattelunsa maltillistui, ja hän toimi maalaisliitossa merkittävänä poliittisena vaikuttajana. Historiantutkimuksessa Kailan rooli on jäänyt verrattain vähälle huomiolle, mikä

---

¹² Hentilä ja Hentilä 2022.

¹³ Laukka 2022.

¹⁴ Suomi 2023b.

¹⁵ Roiko-Jokela 2021.

¹⁶ Ahti 1999.

¹⁷ Koski 1983.

selittyy osin hänen tietoisella pyrkimyksellään toimia taustalla ja välttää julkisia, muodollisia valta-asemia.¹⁸

1.4 Tutkimuksen metodologiset ja eettiset lähtökohdat

Tutkielma noudattaa kvalitatiivisen historian tutkimuksen periaatteita ja käyttää poliittisen historian tutkimuksen tutkimusmenetelmiä. Tarkastelun kohteena ovat poliittinen vallankäyttö, toimijoiden ajattelu sekä heidän väliset suhteensa tapahtumahistoriallisesta näkökulmasta. Tutkielmassa analysoidaan erityisesti poliittisten aatteiden ja käytännön toiminnan välistä suhdetta sekä sitä, miten nämä ilmenivät nuoren tasavallan vallankäytössä ja poliittisessa konfliktissa.

Lähestymistapa on kontekstuaalinen ja tulkitseva. Poliittiset aatteet ymmärretään osaksi konkreettista poliittista käytäntöä, ei abstrakteina ideologioina. Huomio kiinnittyy siihen, miten Ståhlberg ja Kaila hahmottivat 1920-luvun alun poliittista todellisuutta ja miten heidän edustamansa ajattelutavat vaikuttivat poliittiseen toimintaan ja instituutioiden asemaan.

Poliittisia ilmiöitä tarkastellaan niiden oman aikakauden poliittisissa, yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa kehyksissä, jotta niitä ei irroteta historiallisesta yhteydestään. Tutkielman tavoitteena on ymmärtää historiallisten toimijoiden ajattelua heidän omista lähtökohdistaan käsin ja oman aikansa olosuhteissa. Tarkastelussa sovelletaan henkilölähtöistä analyysia, jossa Ståhlberg ja Kaila eivät ole elämäkerrallisen tutkimuksen kohteita, vaan esimerkkejä siitä, miten poliittiset ideat, identiteetit ja verkostot ilmentyvät ja vaikuttavat yhteiskunnallisissa prosesseissa.¹⁹

Tutkielma tarkastelee Ståhlbergin presidenttikautta 1919–1925 ja Kailan johtamien oikeistoradikaalien verkostojen toimintaa toisiinsa kietoutuneina ilmiöinä. Analyysissä käytetään käsitteitä, joiden avulla poliittista vastakkainasettelua voidaan jäsentää.

Tutkielman aihepiiri on normatiivisesti latautunut, mikä asettaa tutkimukselle erityisiä eettisiä vaatimuksia. Tutkielman eettisenä lähtökohtana on pyrkimys ymmärtää toimijoiden ajattelua ja toimintaa heidän oman aikansa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa ilman

---

¹⁸ Ahti 1999.

¹⁹ Danielsbacka, Hannikainen ja Tepora. 2018, 14–15.

moralisoivaa arviointia. Kailan ja hänen verkostojensa toimintaa ei tarkastella poikkeavuutena tai äärimmäisyytenä, vaan osana aikakauden laajempaa poliittista ilmiötä.²⁰

Tutkielman aineisto koostuu julkisista ja tutkimukselle avoimista lähteistä. Eettinen harkinta kohdistuu erityisesti yksityisluonteisten lähteiden käyttöön ja tulkintaan: kirjeitä ja muistiinpanoja tarkastellaan ensisijaisesti poliittisen ajattelun ja toiminnan näkökulmasta, ei asenteellisesti eikä henkilöä arvostelevasti.

1.5 Tutkimuksen aineistot ja lähteiden käyttö

Tutkielma perustuu tutkimusaineiston ja aiemman tutkimuskirjallisuuden kriittiseen analyysiin, mikä mahdollistaa sekä aikakauden poliittisten jännitteiden että vakiintuneiden historiantulkintojen arvioinnin. Tutkimusaineisto koostuu K. J. Ståhlbergin ja Elmo E. Kailan henkilöarkistoista, kirjeenvaihdosta, julkisista kirjoituksista, sanomalehtiaineistosta sekä aikakauden poliittisista asiakirjoista.

Tutkimuksen keskeisin aineisto on Elmo E. Kailan henkilöarkisto, josta on hyödynnetty useita arkistokokonaisuuksia ja kymmeniä asiakirjoja 1910–1920-luvuilta. Aineisto koostuu muun muassa kirjeenvaihdosta, muistiinpanoista ja poliittisista suunnitelmista. Sitä käytetään oikeistoradikaalien verkostojen toimintatapojen, organisatoristen ratkaisujen sekä presidentti-instituutiota koskevien näkemysten analysointiin. Lähteitä tarkastellaan osana Kailan verkostomaista poliittista toimintaa, ei irrallisina yksittäisinä kannanottoina. Kailan arkistossa säilyneitä asiakirjoja täydennetään rajatusti hänen ja Santeri Alkion välisellä kirjeenvaihdolla. Kansallisarkiston remontin vuoksi syksyllä 2025 käytettävissä olivat ainoastaan Alkion Kailalle lähettämät kirjeet, mikä asettaa aineistolle tiettyjä rajoitteita ja edellyttää korostettua lähdekriittistä tulkintaa.

K. J. Ståhlbergin presidenttikautta koskeva aineisto koostuu pääosin virkatehtäviin liittyvistä asiakirjoista, sillä hänen henkilökohtaista ajatteluaan valottavaa yksityisaineistoa ei ole säilynyt. Tästä syystä hänen poliittisia linjauksiaan ja vallankäyttöään tarkastellaan ensisijaisesti virallisten asiakirjojen, julkisten puheiden ja lehdistöaineiston kautta.

---

²⁰ Vainio-Korhonen 2017, 42–43.

Aikalaislehdistöä on analysoitu vuosilta 1918–1925, ja sitä käytetään julkisen keskustelun sekä presidentti-instituution legitimiteettiä koskevien tulkintojen ja vastakkainasettelujen analysointiin.

Tutkimuskirjallisuus koostuu useista kymmenistä suomalaisen poliittisen historian, oikeistoradikalismien ja presidentti-instituution kehitystä käsittelevistä teoksista ja artikkeleista. Keskeisimmän tutkimuskirjallisuuden muodostavat alaluvussa 1.3 esitellyt Kailaa ja Ståhlbergiä käsittelevät tutkimukset.

Tässä opinnäytteessä on hyödynnetty generatiivista tekoälyä kielellisen muokkauksen tukena. Kaikki analyysi, tulkinat, argumentointi ja lähdeaineiston käsittely perustuvat kirjoittajan omaan työhön. Tekoälyn tuottamat ehdotukset on arvioitu kriittisesti ja muokattu osaksi tekstiä kirjoittajan harkinnan mukaan.

2 Vastakkainasettelu sisällissodan jälkeisessä poliittisessa toimintaympäristössä

2.1 Sisällissodan taustat ja poliittisen vastakkainasettelun kärjistyminen

Venäjän keisarikunnan harjoittama yhtenäistämispoliitiikka, joka tähtäsi keisarikunnan reuna-alueiden sitomiseen tiiviimmin keskushallintoon, kärjisti yhteiskuntatilannetta Suomessa erityisesti 1900-luvun alussa. Keisarikunta pyrki vähentämään Suomen autonomiaa ja venäläistämään Suomea ensimmäisellä (1899–1905) ja toisella (1908–1917) venäläistämiskaudella. Venäläistämiskaudet vahvistivat Suomessa kansallismielisyyttä ja synnyttivät laajaa vastarintaa Venäjän hallintoa kohtaan. Sortokausien seurauksena maahan kehittyi Venäjä-vastainen poliittinen liikehdintä, jonka keskeisinä pyrkimyksinä olivat kansallisen yhtenäisyyden, suomalaisen identiteetin ja itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Koettu sorto lisäsi yleistä vihamielisyyttä Venäjää ja venäläisiä kohtaan, mikä osaltaan kiihdytti itsenäisyyspyrkimyksiä. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä itsenäistymistoiveet alkoivat konkretisoitua, ja niille haettiin tukea erityisesti Saksasta, jonka poliittiset ja kulttuuriset sidokset Suomeen syvenivät vuosisadan vaihteessa.²¹

Vuonna 1888 syntynyt Elmo Johansson, joka otti sukunimekseen Kaila vuonna 1901, koki opiskeluaikanaan venäläistämistoimenpiteiden vaikutukset, mutta ei osallistunut tuolloin aktiivisesti poliittiseen toimintaan. Ei ole tiedossa, mikä sai hänet mukaan poliittiseen liikehdintään, mutta Martti Ahti arvelee hänen kokeneen poliittisen herätyksen syksyllä 1914 ensimmäisen maailmansodan syttyessä. Koska omaa aikalaislähdettä käännekohdasta ei ole, tulkinta nojaa tässä Ahdin arvioon eikä varmaan tietoon. Hän toimi ennen aktivoitumistaan opettajana ja kustannustoimittajana. Kaila liittyi jääkäriliikkeeseen vuonna 1915 ja oli mukana jääkärien värväyksessä.²²

Vuonna 1917 Kaila toimi merkittävässä roolissa suojeluskuntien organisoimisessa. Aktiivinen komitea -niminen järjestö oli perustettu alun perin vuonna 1914 edistämään Suomen itsenäisyyttä aseellisin keinoin. Salassa toiminut järjestö suunnitteli ja organisoivat vastarintaa

---

²¹ Jussila, Hentilä ja Nevakivi 2009, 77; Meinander 2010, 165–170.

²² Ahti 1999, 20–22.

Venäjän keisarivaltaa vastaan sekä ylläpiti yhteyksiä Saksaan jääkäri liikkeen tukemiseksi. Värväystoiminta oli kuitenkin hiipunut vuonna 1917 keskeisten värvääjien ja yhdysmiesten jouduttua vangituiksi.²³

Toukokuussa 1917 jääkäri värväystä hoitanut Aktiivinen komitea organisoitiin uudelleen ja Kaila nimitettiin sen sihteeriksi. Hän toimi salassa ja koordinoi asehankintaa, kuriiriliikennettä sekä yhteyksiä Saksassa koulutettuihin jääkäreihin käyttäen peitenimeä Johansson. Kailan johtaman työjaoston toiminta organisoitiin perustamalla Uusi Metsätoimisto-niminen peiteyritys. Tämän ratkaisun avulla työjaoston käytännön järjestelyjä voitiin hoitaa ilman, että toiminnan luonne paljastui ulospäin. Helsingissä toiminut yritys ei harjoittanut metsäkauppaa, vaan sen uskottavuutta ylläpidettiin tekaistuilla laskuilla ja liikekirjeillä.²⁴

Yhteiskunnallinen tilanne kiristyi ratkaisevasti vuoden 1917 syksyllä. Taloudellinen ahdinko, elintarvikepula ja kasvanut työttömyys kärjistikivät vastakkainasettelua entisestään. Suomessa laillinen järjestysvalta oli käytännössä murtunut, koska senaatilla ei ollut alaisuudessaan poliisi- eikä sotavoimia. Syksyllä 1917 Kaila neuvotteli maltillisten sosialistien kanssa Suomeen perustettavasta, poliittisten ryhmien muodostamasta yhteisestä järjestysvallasta. Hanke kariutui, kun vasemmisto vetäytyi yhteistyöstä ja ryhtyi perustamaan punakaarteja. Tilanne johti lakkoiluun marraskuussa 1917, ja yleinen levottomuus johti väkivallantekoihin. Näiden tapahtumien jälkeen Kaila katkaisi kokonaan yhteytensä sosialisteihin todeten, ettei kansallisen yhtenäisyyden saavuttaminen enää ollut realistinen tavoite. Kaila sai tehtäväkseen Aktiiviselta komitealta ryhtyä valmistelemaan suojeluskuntia taisteluun punakaarteja vastaan.²⁵

Ståhlberg pyrki syksyllä 1917 määrätietoisesti estämään Suomen ajautumisen aseelliseen konfliktiin. Hän kritisoi ennen sodan puhkeamista sekä valkoisten että punaisten militarisoitumista ja pyrki löytämään poliittisen ratkaisun, jolla sota olisi voitu välttää. Vielä aivan sodan kynnyksellä Ståhlberg ehdotti sosialistien ottamista mukaan porvarilliseen hallitukseen ja tuki maltillisten sosialidemokraattien, kuten Oskari Tokoin, sovintoratkaisuja.

---

²³ Ahti 1999.30

²⁴ Koski 1983, 18–22; Ahti 1999, 51–52.

²⁵ Ahti 1987, 51.

Poliittinen vastakkainasettelu oli kuitenkin kärjistynyt siinä määrin, ettei sodan puhkeamista enää voitu estää.²⁶

Sodan aikana Ståhlberg jäi punaisten hallitsemaan Helsinkiin. Hän ei osallistunut aktiivisesti kapinan vastustamiseen, mutta ei myöskään tukenut punaisten kansanvaltuuskuntaa. Hänen sitoutumisensa laillisuusperiaatteeseen konkretisoitui helmikuussa 1918, kun punakaarti vaati häntä avustamaan Suomen Pankin rahavarojen haltuunotossa. Ståhlberg kieltäytyi vedoten lakiin ja joutui tämän seurauksena lyhytaikaisesti pidätetyksi. Tapaus osoittaa, että laillisuusperiaate oli hänelle ehdoton myös poikkeusoloissa. Sodan loppuvaiheessa Ståhlberg piileskeli pidätysuhan vuoksi ja jatkoi sodan jälkeen työtään kansanedustajana, kunnes siirtyi korkeimman hallinto-oikeuden presidentiksi kesällä 1918.²⁷

Sisällissodan aikana Kaila edusti aktiivista ja suoraa toimintalinjaa, joka poikkesi tavanomaisesta poliittisesta vaikuttamisesta. Hän osallistui sodan aikana salaisiin ja epävirallisiin operaatioihin, joiden tavoitteena oli tukea valkoisen osapuolen sotilaallisia pyrkimyksiä ja vahvistaa Saksan roolia Suomessa. Kaila johti kotoaan Kulosaaresta salaista radioasemaa, joka välitti Saksasta lähetettyjä raportteja valkoisen armeijan käyttöön.²⁸ Hän oli mukana maaliskuussa 1918 valkoisten sotilasoperaatiossa, jossa kaapattiin Wolynets-niminen jäänmurtaja. Jäänmurtajaa tarvittiin saksalaisten joukkojen kuljetuksiin Suomeen.²⁹

Sisällissodan yhä jatkuessa Ståhlberg ymmärsi jo kevättälvella edessä olevan tragedian mittasuhteet ja ennakoி sen seurauksia. 16.4.1918 hän julkaisi *Helsingin Sanomissa* kaksiosaisen kirjoituksen nimeltään Tulevaisuuden lähtökohtia, jossa hän käsitteli Suomen tulevaisuutta. Kirjoituksissaan Ståhlberg esitteli näkemyksensä oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta ja sen rakentamisen edellytyksistä. Hän totesi sisällissodan repineen maan kahtia. Punaisten vallankumouksesta huolimatta kansakunnan eheyttämisen oli perustuttava Ståhlbergin mukaan ennen sotaa vallinneisiin kansakunnan kehittämiseksi tehtyihin päätöksiin ja linjauksiin. Kapinaan syyllisenä ei voitu pitää työväestöä yhteiskuntaluokkana. Työväestöä ei tullut kokonaisuutena tuomita ja eristää eikä siltä tullut ”evätä tarpeellisia uudistuksia”. Ståhlberg esitti, että kaikkien sodan osapuolten tavoitteena on oltava

---

²⁶ Laukka 2022, 169–170.

²⁷ Blomstedt 1969, 349–350.

²⁸ E. E. Kailan kokoelma. Päiväkirjamerkintöjä. Maaliskuu 1919. PK 637/6.

²⁹ E. E. Kailan kokoelma. Päiväkirjamerkintöjä. Maaliskuu 1919. PK 637/6.

”yhteiskunnallisesti eheän kansan luominen”. Tämä ei Ståhlbergin mukaan toteutuisi, mikäli työväestön asemaa heikennettäisiin.³⁰

Hän varoitti kirjoituksessaan taantumuksen voimista tarkoittaen valkoisten hävinneisiin kohdistuvaa terroria. Työväestön kansalaisyhteisyyksiä ei tulisi rajoittaa, koska se ”eriarvostaisi kansalaiset”. Seurauksena olisi Ståhlbergin mukaan sisäisesti ja ulkoisesti heikko valtio. Ståhlbergin näkemyksen mukaan Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen Suomessa käynnistynyt lainsäädäntötyö oli osoittautunut kansakuntaa uudistavaksi voimaksi. Sisällissodan jälkeen viivästyneet, laillisessa järjestyksessä säädetyt lait oli Ståhlbergin mukaan otettava käyttöön. Lisäksi kansanvaltaisuutta lisäävät uudistukset, kuten yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kunnallisessa lainsäädännössä, oli Ståhlbergin mielestä toteutettava nopeasti.³¹

Seppo Hentilän ja Marjaliisa Hentilän mukaan Ståhlbergin esittämä poliittinen ohjelma oli suunnattu kansallisen jälleenrakentamisen ja yhteiskunnallisen eheytyksen edistämiseen. Artikkeleita kirjoittaessaan Ståhlberg oli tietoinen valkoisten toteuttamasta terrorista, ja hänen keskeisenä tavoitteenaan oli estää valkoisen terrorin hallitsematon leviäminen. Ståhlbergin kirjoitus on yksi Suomen poliittisen historian merkittävimmistä ohjelmajulistuksista. Se toimi hänen poliittisena periaateohjelmanaan ja heijasti niitä edistysmielisen keskustaporvarillisuuden ydinaatteita ja yhteiskunnallisia tavoitteita, joita hän pyrki myöhemmin toteuttamaan presidenttinä.³²

Professori Jukka Kekkonen mukaan Ståhlbergin keskeinen viesti oli, että sisällissodan jälkeisen Suomen tuli olla jatkossa oikeusvaltio, joka toimii demokraattisten periaatteiden mukaisesti. Punaiset olivat syyllistyneet valtiopetokseen ja tehdyistä rikoksista on langetettava lainmukaiset rangaistukset, mutta menneisyyden vangiksi ei saisi jäädä. Työväestön ja vähäväkisten asemaa oli parannettava, jotta vastaavaa ei enää tapahtuisi. Ståhlbergin kirjoitusten saama vastaanotto oli kaksijakoinen. Sosialidemokraateille Ståhlbergin ajatukset kelpasivat, mutta radikaalivasemmistolle eivät. Kaila tyrmäsi Ståhlbergin esittämät ajatukset täysin.³³

---

³⁰ Tulevaisuuden lähtökohtia, *Helsingin Sanomat* 16.04.1918 no 28 s. 2.

³¹ Tulevaisuuden lähtökohtia, *Helsingin Sanomat* 18.04.1918 no 30 s. 2.

³² Hentilä ja Hentilä 2022, 101–104.

³³ Kekkonen 2013, 42–43.

Tutkielman kannalta Ståhlbergin kirjoitusten keskeinen merkitys on siinä, että ne edustavat näkemystä siitä, millaiseksi Suomen yhteiskunta tuli rakentaa sisällissodan jälkeen. Ståhlbergin ajattelussa yhteiskunnallinen järjestys perustui oikeusvaltioperiaatteeseen, laillisuuteen ja institutionaaliseen jatkuvuuteen. Tämä näkemys poikkesi olennaisesti oikeistoradikaalien aktivistien käsityksestä, jossa keskiössä oli valkoisen Suomen rakentaminen ja sen koettu moraalinen ja poliittinen ylemmyys. Ståhlbergin kirjoitukset herättivät vastustusta, koska hänen näkemyksensä sodanjälkeisen Suomen rakentamisesta poikkesi olennaisesti oikeistoradikaalien valkoista Suomea koskevista tavoitteista.

Vuoden 1918 lopulla Kaila määritteli aktivistien ”ylimmäksi ohjenuoraksi” Suomen sisäisen vapauden ja ulkonaisen itsenäisyyden turvaamisen. Hänen arkistossaan säilyneessä ohjelmaluonnoksessa sisäiseksi viholliseksi nimettiin sosialismi ja punaiset, ulkoiseksi uhaksi Neuvosto-Venäjä. Ohjelmassa korostettiin, että sisäinen järjestys ja ulkoinen turvallisuus edellyttivät aloitteellista ja tarvittaessa hyökkäyksellistä toimintaa. Tämä ajattelu loi perustan jälkiaktivismille, jossa sisällissodan katsottiin jatkuneen poliittisena kamppailuna rauhan oloissa. Ohjelmaluonnoksessa uhkakuvat jäsenetään tavalla, joka antaa aloitteelliselle ja tarvittaessa hyökkäykselliselle toiminnalle poliittisen perustelun.³⁴

Vuoden 1918 sisällissota jätti syvät jäljet Suomen yhteiskuntaan ja poliittiseen järjestelmään. Sisällissota oli Suomelle valtava tragedia. Yli prosentti väestöstä oli menehtynyt puolessa vuodessa. Sodalla oli kolme keskeistä seurausta, jotka ilmenivät Ståhlbergin virkakaudella. Ensinnäkin valta Suomessa keskittyi valkoiselle osapuolelle, jonka taustat olivat pääasiassa virkamieskunnassa, sivistyneistössä, talonpojissa ja omistavassa luokassa. Toiseksi suuri osa punaisista menetti sodan jälkeen kansalaisoikeutensa ja suljettiin vuosiksi pois poliittisesta toiminnasta. Kolmanneksi sisällissota vahvisti kommunismin kannatusta työväestön keskuudessa erityisesti niiden joukossa, jotka kokivat sodan jälkeisen voittajien koston, kuten teloitukset ja vankileirien epäinhimilliset olot, epäoikeudenmukaisina vääryyksinä.³⁵

Sisällissodan seuraukset ilmenivät ideologisen vastakkainasettelun kärjistymisenä. Jälkiaktivismista muotoutui vasemmistoa vastustava poliittinen liike, jonka ideologia oli sekoitus militarismia, nationalismia ja vahvan hallitusvallan ihailua. Tässä ajattelutavassa

---

³⁴ E. E. Kailan kokoelma II, Ohjelmaluonnos (päiväämätön). Toiminta-asiakirjat, PK-637/2.

³⁵ Ylikangas 2007, 218–219.

kommunismi määriteltiin kansakuntaa uhkaavaksi viholliseksi, jonka torjumiseen parlamentaarista päätöksentekoa pidettiin riittämättömänä.

Nämä havainnot ovat tutkimuksellisesti keskeisiä, koska ne selittävät Ståhlbergin ja Kailan edustamien toimintalinjojen eron. Ståhlberg korosti poliittisen toiminnan sitomista laillisiin instituutioihin ja parlamentaarisiiin menettelytapoihin, kun taas Kailan ajattelussa yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen saatettiin nähdä oikeutuksena laillisuudesta poikkeaville keinoille.

2.2 Valkoisen Suomen aika 1918–1919

Sisällissodan voittajat nimesivät vuoden 1918 konfliktin vapaussodaksi korostaakseen sen merkitystä vapautumisena Venäjältä ja taisteluna Suomen itsenäisyydestä. Valkoisen tulkinnan mukaan punaiset olivat kapinoineet laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan, ja sisällissota ymmärrettiin kamppailuna Suomen olemassaolosta. Kommunistien avoin vallankumouksellinen ohjelma ja Neuvosto-Venäjän vaikutusyritykset herättivät laajaa epäluuloa ja huolta erityisesti valkoisen Suomen kannattajien keskuudessa. Pelko uudesta vallankumouksesta oli konkreettinen ja sisällissodan jälkeinen yhteiskuntarauha nähtiin hauraana ja jatkuvasti uhattuna. Tulkinnan mukaan kansallisen turvallisuuden turvaaminen oikeutti tarvittaessa poikkeuksellisten ja parlamentaarisen järjestelmän rajat ylittävien keinojen käyttöön.³⁶

Tulkinta on analyysin kannalta keskeinen, sillä se määrittä, millä perusteilla poikkeuksellisia keinoja voitiin pitää poliittisesti hyväksyttävänä. Mikäli vuoden 1918 kokemusta hahmotettiin ensisijaisesti taisteluna valtion ja yhteiskunnan selviytymisestä, parlamentaarisen menettelyn rajojen ylittäminen voitiin esittää välttämättömänä eikä laillisen järjestyksen rikkomisena, vaan sen puolustamisena.

Kailalle valkoinen Suomi ei ollut vain historiallinen muisto tai pelkkä kriisiajan hallintamalli, vaan ennen kaikkea kansallismielinen poliittinen päämäärä. Hänen ajattelussaan vuoden 1918 sota ei päättynyt aselepoon, vaan jatkui poliittisena ja symbolisena kamppailuna Suomen suunnasta. Kaila osallistui aktiivisesti poliittiseen keskusteluun ja toimintaan muun muassa kirjoittamalla artikkeleita *Uuteen Päivään*. Kirjoituksissaan hän painotti tarvetta vahvalle valtiovallalle Suomen turvallisuuden turvaamiseksi, toi esiin kriittisen suhtautumisensa

---

³⁶ Roselius 2018, 257–258; Silvennoinen, Tikka ja Roselius. 2026, 28–30.

kommunismiin sekä korosti suojeluskuntien keskeistä roolia yhteiskunnallisen vakauden turvaajina.³⁷

Kaila ei pitänyt vuoden 1917 rajoja lopullisina, vaan kannatti Suur-Suomen rakentamista. Taustalla oli näkemys suomalaisuudesta historiallisena ja kulttuurisena kokonaisuutena, mikä muodosti Suur-Suomi-aatteen ideologisen perustan. Aktivistit halusivat yhdistää kansallisesti, kielellisesti tai kulttuurisesti suomalaisiksi koetut heimot ja alueet yhdeksi valtioksi. Aktivistien käsityksen mukaan vain tällainen laajentuminen tekisi Suomesta turvallisen, elinkelpoisen ja kansakuntana eheän. Suomen valtiorajat oli siirrettävä itärajalta maantieteellisesti helposti puolustettaviin kohtiin.³⁸

Valkoiset ryhtyivät toteuttamaan hyökkäyksiä Itä-Karjalaan ilman valtionjohdon antamaa mandaattia. Vuosina 1918–1922 käydyt heimosodat koostuivat useista erillisistä retkistä, kuten Vienan retkestä, Aunuksen retkikunnasta sekä Viron vapaussodasta. Heimosodat olivat joukko toisistaan erillisiä, mutta osin toisiinsa kytkeytyneitä aseellisia konflikteja, jotka yhdessä muodostivat monisyisen ja vaikeasti hahmotettavan kokonaisuuden. Heimoretville osallistuneet vapaajoukot koostuivat pääosin suojeluskunnista värvätyistä vapaaehtoisista. Neuvosto-Venäjä piti Suomen toimia sotilaallisina provokaatioina, mikä johti siihen, että sotatila pysyi voimassa maiden välillä.³⁹

Vapaajoukkoja vastassa oli suomalaisia Neuvosto-Venäjälle paenneista punaisista ja venäläisistä punakaarteista koottuja joukkoja. Paikallisia karjalaisia liittyi sekä vapaajoukkoihin että punakaarteihin, osa omasta tahdostaan ja osa pakotettuina. Venäjän valkoiset joukot taistelivat Karjalassa bolševikkeja vastaan pyrkien tukahduttamaan vallankumouksen. Länsivallat, kuten Britannia, sekaantuivat myös ajoittain konflikteihin, pyrkien estämään bolševikkien vallan vakiintumisen Venäjällä. Monien osapuolten erilaiset intressit tekivät heimosodista poikkeuksellisen sekavat ja vaikeasti ennakoitavat.⁴⁰

Kaila osallistui aktiivisesti heimoretkien järjestelyihin ja vapaaehtoisten värväykseen. Heimoretkien ympärille syntynyt isänmaallinen innostus ja kokemus yhteisestä tehtävästä vahvistivat suojeluskuntien vetovoimaa, mikä näkyi nopeana jäsenmäärän kasvuna. Vuoden

---

³⁷ E. E. Kailan kokoelma. Muistiinpanoja ja kirjoitusluonnoksia *Uusi päivä* – lehteen 1918. PK 637/6.

³⁸ Tepora 2014, 73–74.

³⁹ Roselius 2013, 112–118.

⁴⁰ Roselius ja Silvennoinen 2019.

1919 aikana suojeluskuntien jäsenistö laajeni tuntuvasti, ja vuoden lopussa järjestöön kuului jo noin 100 000 jäsentä.⁴¹

Sotilaallisesti ja poliittisesti heimosodat olivat epäonnistumisia. Sotatoimien suunnittelussa ja johtamisessa tehtiin vakavia virheitä ja suomalaisten vapaajoukkojen tappiot olivat erittäin suuret. Vapaaajoukkojen moraalit olivat alhaiset ja sotilaat syyllistyivät Karjalassa ja Virossa vakaviin rikkomuksiin.⁴²

Epäonnistumisista huolimatta heimosodat saivat Suomessa vain vähäistä kritiikkiä. Heimoaateen laaja kannatus perustui kansallisromanttiseen käsitykseen suomensukuisten kansojen yhteisestä alkuperästä ja kulttuurista. Itä-Karjalan liittäminen Suomeen nähtiin monissa piireissä oikeutettuna ja moraalisesti perusteltuna. Fanaattisimmille heimosotureille Suur-Suomen rakentaminen ja suomensukuisten kansojen vapauttaminen bolševismista oli pyhä, jumalallinen tehtävä.⁴³

Heimosotien muistot ja niihin liitetty sankarillinen tulkinta vahvistivat oikeistoradikalismia. Vaikka kaikki vapaaehtoisjoukkoihin osallistuneet eivät radikalisoituneet poliittisesti, monet keskeiset aktivistit olivat heimosotien veteraaneja ja Suur-Suomi-ajattelun kannattajia. Heimosotien kokemukset vahvistivat käsitystä siitä, että kansakunnan kohtalonkysymykset voitiin ja tuli ratkaista poikkeuksellisin keinoin.

Heimosotien merkitys näkyy siinä, että ne tekivät valtiollisten rakenteiden ulkopuolella toimimisen helpommin hyväksyttäväksi. Seurauksena aktivistipiireissä muodostui näkemys, jonka mukaan kansallisia kysymyksiä voitiin ratkaista myös virallisten instituutioiden ohi, mikä oli selvästi ristiriidassa laillisuuslinjan kanssa.

2.3 Hallitusmuotokiista ja tasavallan perustaminen

Toteutetut punaisten armahdukset syksyllä 1918 ja sosialistien mahdollinen paluu eduskuntaan kevään 1919 vaaleissa lisäsivät aktivistien epäluuloja parlamentaarista järjestelmää kohtaan. Kiristyneessä poliittisessä tilanteessa Kaila ryhtyi kokoamaan uudelleen entisen Uuden Metsätoimiston verkostoa, joka oli jääkärivärväyksen aikana toiminut tehokkaana salaisena organisaationa. Hän kirjoitti 15. marraskuuta 1918 Uuden

---

⁴¹ Ahti 1999, 110; Ahti 1999, 130–132.

⁴² Paasivirta 1984, 155–156.

⁴³ Tepora ja Roselius 2018, 139–141.

Metsätoimiston entiselle pääasiamiehelle, insinööri Aarne Pietiselle Viipuriin, että Uuden Metsätoimiston "vanhoissa liiketuttavissa oli nykyinen vaaranalainen tilanne herättänyt ajatuksen, että olisi syytä herättää henkiin vanha järjestömme, jotta oltaisiin varustetut kaikkien mahdollisuuksien varalta".⁴⁴ Pietinen vastasi Kailalle 18.1.1918 kertoen odottaneensa "joka hetki aloitettanne asiassa". Ajatus sai laajempaa kannatusta, ja joulukuun 1. päivänä 1918 Helsingissä järjestetyssä kokouksessa perustettiin Järjestöksi nimetty salainen organisaatio, jonka tehtävänä oli turvata suojeluskuntien riippumattomuus valtiovallasta ja varmistaa, että niiden johto säilyi oikeistomielisenä.⁴⁵

Järjestön perustaminen tarkoitti, että aktivistit päättivät rakentaa oman turvallisuusorganisaationsa epävakana pidetyssä poliittisessa tilanteessa.

Aktivistiverkostoissa hallituksen ja eduskunnan toimintakykyä pidettiin epäluotettavana, ja lähtökohtana oli varautuminen tilanteeseen, jossa valkoisen Suomen etuja olisi puolustettava parlamentaarisen järjestelmän ulkopuolella. Järjestön perustaminen osoittaa, että aktivistit varautuivat jo tuolloin siihen, että politiikkaa tehdään myös eduskunnan ja hallituksen ohi.⁴⁶

Suojeluskuntien yliesikunnan ylitarkastajana Kailan tehtävänä oli valvoa suojeluskuntien toimintaa ja johtaa niiden tiedustelutoimintaa. Tätä varten hän perusti Suojeluskuntain Tiedustelukeskuksen, jonka vastuulle annettiin sosialistien toiminnan järjestelmällinen seuranta, erityisesti sosialistijohtajien tarkkailu ja mahdollisista uhkista raportointi. Sosialistien pääsy suojeluskuntien jäseniksi pyrittiin estämään kokonaan. Tiedustelutoimintaan sisältyi myös aseväkijärjestelmien valmistelu mahdollisen yhteenoton varalta. Vaikka konkreettista kapinavaaraa ei havaittu, Kaila piti poliittista tilannetta syksyllä 1918 niin vakavana, että hän ohjeisti lähettämässään muistiossa suojeluskuntien asiamiehiä näkyvään ja provosoivaan toimintaan sosialistista liikettä vastaan sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden varmistamiseksi.⁴⁷

Sisällissodan jälkeen Suomen valtiojohto, P. E. Svinhufvudin ja J. K. Paasikiven johdolla, tukeutui voimakkaasti Saksaan torjuakseen Neuvosto-Venäjän aiheuttaman turvallisuusuhan. Vuonna 1918 Suomi oli taloudellisesti ja sotilaallisesti pitkälti riippuvainen saksalaisesta

---

⁴⁴ E. E. Kailan kokoelma. Kailan kirje Aarne Pietiselle 15.11.1918. PK 637/1.

⁴⁵ E. E. Kailan kokoelma. Kailan lähettämä kirje asiamiehille 25.11.1918. PK 637/1; E. E. Kailan kokoelma. Aarne Pietisen kirje Kailalle 18.11.1918. PK 637/1

⁴⁶ E. E. Kailan kokoelma. Kailan pääasiamiehille lähettämä salaiseksi merkitty asiakirja 31.12.1918. Järjestöneuvoston 1 kokouksen valtuuttamana. PK 637/1.

⁴⁷ E. E. Kailan kokoelma. Kailan pääasiamiehille lähettämä salaiseksi merkitty asiakirja 31.12.1918. Järjestöneuvoston 1 kokouksen valtuuttamana. PK 637/1.

avusta: ruoka-apu, valkoisen armeijan aseistus ja maan turvallisuus perustuivat Saksan tukeen. Keväällä 1918 solmitut rauhan-, kaupp- ja merenkulkusopimukset kavensivat Suomen ulkopoliittista liikkumatilaa ja sitoivat maan tiiviisti Saksan vaikutuspiiriin, käytännössä suojeluvallion asemaan.⁴⁸

Syksyllä 1918 kamppailu hallitusmuodosta kärjistyi. Monarkistit katsoivat Saksan nousseen ratkaisevaan asemaan ja ajoivat kuningaskuntaa keinona vahvistaa toimeenpanovaltaa ja turvata itsenäisyys. Kaila kannatti johdonmukaisesti monarkistista hallitusmuotoa. Hän piti saksalaisen prinssin valintaa Suomen kuninkaaksi ennen kaikkea ulkopoliittisena ratkaisuna, jonka avulla Suomi voisi tukeutua Saksaan, vahvistaa turvallisuuttaan ja edistää Suur-Suomi-ajattelua. Kailan näkemyksessä vahva hallitusvalta ja liittoutuminen Saksan kanssa olivat keinoja torjua bolševismin uhkaa.⁴⁹

Ståhlberg vastusti monarkiaa johdonmukaisesti vedoten laillisuusperiaatteeseen ja kansanvaltaan. Hänen mukaansa Suomella ei ollut historiallista monarkkiperinnettä eikä kuninkaanvaali vastannut kansan tahtoa. Hän piti hallitusmuotokysymystä perustuslaillisena ongelmana ja korosti kansanäänestyksen tarvetta asiassa.⁵⁰

Lokakuussa eduskunta valitsi Hessenin prinssi Friedrich Karlin Suomen kuninkaaksi, mutta Saksan hävittyä sodan marraskuussa 1918 hän ei ottanut kruunua vastaan. Saksan tappio horjutti perusteellisesti Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen asemaa. Saksa oli ollut Suomen keskeinen tukija, ja sen varaan rakennettu politiikka ajautui kriisiin. Samalla Venäjän sisällissota ja bolševikkien mahdollinen voitto herättivät Suomessa vakavaa huolta. Suomen hallitus pyrki kiireellisesti saamaan sodan voittaneet entente-valtiot tunnustamaan itsenäisyyden, mutta ne asettivat tunnustamiselle tiukkoja ehtoja. Elintarvikepula ja riippuvuus länsimaiden viljasta pakottivat Suomen myöntymään vaatimuksiin. Entente-valtiot edellyttivät saksalaismielisen politiikan hylkäämistä, kuningashankkeen lopettamista, saksalaisten joukkojen ja upseerien poistamista sekä vapaiden eduskuntavaalien järjestämistä. Epäluottamus saksalaismielistä valtionhoitajaa Svinhufvudia kohtaan johti hänen

---

⁴⁸ Suomi 2023b, 29–34.

⁴⁹ Koski 1983, 165.

⁵⁰ Blomstedt 1969, 362.

eroamiseensa joulukuussa 1918, ja hänen tilalleen valittiin kenraali Mannerheim, joka nautti voittajavaltioiden luottamusta.⁵¹

Voittajavaltioiden vaatimus uusista vaaleista oli seurausta sisällissodan jälkeisestä poikkeustilasta, jossa eduskunta oli toiminut vajaalukuisena. Sosialidemokraatit, jotka olivat ennen sotaa eduskunnan suurin puolue, oli käytännössä suljettu pois eduskuntatyöstä. Vajaana toiminutta eduskuntaa on sittemmin kutsuttu tynkäeduskunnaksi. Vaikka se ei edustanut koko kansaa, valkoiset pitivät sen toimivaltaa oikeutettuna ja perustelivat vasemmiston poissulkemista valtion turvallisuudella.⁵²

Kailan ja Ståhlbergin poliittinen ajattelu eriytyi vuoden 1918 murrosvaiheessa kahdeksi selvästi vastakkaiseksi linjaksi. Ståhlbergin perustuslaillisuutta ja parlamentarismia korostanut linja oli jyrkässä ristiriidassa Kailan näkemyksen kanssa, jonka mukaan oli oikeutettua turvata Suomen itsenäisyys keinoja kaihtamatta, tarvittaessa laillisuuden rajoja rikkoen. Kailan mielestä kansanvallan ohittaminen oli hyväksyttävää, mikäli se palveli kansakunnan pelastamista.

Ståhlbergin toiminta sisällissodan aikana ja sen jälkeen herätti voimakasta vastustusta aktivistipiireissä. Hänen johdonmukainen sitoutumisensa laillisuusperiaatteeseen, poikkeuksellisten toimintatapojen vastustaminen sekä pyrkimys yhteiskunnalliseen sovintoon olivat ristiriidassa aktivistien käsitysten kanssa siitä, millaiseksi valtio Suomessa tuli rakentaa.

Ståhlbergia pidettiin poliitikkona, joka ei tunnistanut sisällissodan synnyttämää uutta todellisuutta. Aktivistien tulkinnassa Ståhlberg syyllistyi luokkapetturuuteen, koska hän oppineena porvarina osoitti ymmärrystä työväestön ja maata omistamattoman väestön vaatimuksia kohtaan. Oikeistoradikaalien vastustus henkilöityi ennen kaikkea Ståhlbergiin. Presidentinvaali kiteytti nämä jännitteet avoimeksi poliittiseksi kamppailuksi.

2.4 Presidentinvaali 1919 tasavallan murroskohdassa

Vuoden 1919 presidentinvaali oli nuoren tasavallan poliittinen käännekohta. Tasavaltalaisen hallitusmuodon hyväksyminen ja presidentin aseman määrittely loivat uudet puitteet

---

⁵¹ Meinander 1999, 39; Suomi 2023b, 71–72.

⁵² Hentilä 2018. 52–55.

vallankäytölle. Kyse ei siis ollut pelkästään siitä, kuka presidentiksi valittiin, vaan myös siitä, millaiseksi presidentti-instituutio muodostuu.

Presidentinvaalia tarkastellaan ennen kaikkea legitimizeettikamppailuna. Tarkastelun kohteena on, miten presidentin toimivalta ja sen rajat määrittyivät poliittisessa retoriikassa, painostuksessa ja varautumisessa. Keskeinen aineisto koostuu aktivistien suunnitelmista ja kirjeenvaihdosta sekä vaalivaihetta käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta.

Maaliskuun 1919 eduskuntavaalit osoittivat tasavaltalaisen hallitusmuodon nauttivan laajaa kannatusta. Tasavaltaa kannattavat puolueet saavuttivat eduskunnassa selvän enemmistön, mikä vahvisti parlamentaarista demokratiaa. Kesällä 1919 uusi eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen uudeksi hallitusmuodoksi, joka pohjautui pitkälti Ståhlbergin johtaman perustuslakikomitean syksyllä 1917 valmistelemaan perustuslakiehdotukseen.⁵³

Vuoden 1919 hallitusmuodossa vahvistettiin Suomen itsenäisyys, perustettiin presidentti-instituutio ja määriteltiin Suomi perustuslailliseksi tasavallaksi, jossa vallankäyttö perustui kansanvaltaiseen edustukselliseen demokratiaan ja oikeusvaltioperiaatteiden noudattamiseen. Kansansuvereniteettiperiaatteen mukaisesti valtiovalta kuului kansalle, jota edusti eduskunta. Vuoden 1919 hallitusmuoto vahvisti presidentin aseman ja turvasi hänelle itsenäisen toimivallan. Presidentille säädettiin kattavat valtaoikeudet, kuten oikeus hajottaa eduskunta, veto-oikeus lainsäädäntöön, laaja asetuksenanto-oikeus sekä vastuu ulkopoliittikan hoitamisesta ja puolustusvoimien ylipäällikkyydestä. Presidentin valtaoikeuksien käyttö sidottiin perustuslain määräyksiin ja parlamentaarisen vastuun periaatteisiin.⁵⁴

Aktivistipiirit tukivat yksimielisesti Mannerheimia tasavallan presidentiksi. He vastustivat tasavaltalaisen ehdokkaan valintaa, koska pelkäsivät laillisuuteen ja parlamentarismiin nojaavan presidentin rajoittavan suojeluskuntien ja armeijan poliittista liikkumavaraa sekä torjuvan suunnitelmat Itä-Karjalan väkivaltaisesta liittämisestä Suomeen. Tavoitteena oli säilyttää valta Mannerheimin ja oikeistoradikaalien käsissä, tarvittaessa vallankaappauksella, mikäli Mannerheimia ei valittaisi presidentiksi.⁵⁵

Ståhlbergin päätökseen asettua ehdolle presidentiksi vaikuttivat merkittävästi liikkeellä olleet huhut aktivistien vallankumoussuunnitelmista. Ståhlberg halusi valinnallaan estää

---

⁵³ Suomi 2023a, 18–19.

⁵⁴ Jansson 1999, 40–43.

⁵⁵ Hentilä ja Hentilä 2022, 64–66.

Mannerheimin suunnitteleman hyökkäyspolitiikan toteutumisen ja torjua yksityisarmeijan kokoamisen Suomen armeijasta ja suojeluskunnista. Blomstedtin mukaan Ståhlbergin päätös asettua presidenttiehdokkaaksi oli harkittu ja tietoinen. Hän oli todennäköisesti jo etukäteen arvioinut presidentin aseman tarjoamat mahdollisuudet vaikuttaa nuoren tasavallan poliittiseen kehitykseen. Presidenttinä Ståhlbergillä oli tilaisuus käytännössä toteuttaa johdollaan laaditun hallitusmuodon keskeiset periaatteet ja vakiinnuttaa ne osaksi Suomen poliittista järjestelmää.⁵⁶

Aktivistit pyrkivät tietoisesti lisäämään sekä sisä- että ulkopoliittista painetta ennen vaaleja Mannerheimin valinnan varmistamiseksi. Itärajalle lietsottiin levottomuuksia lavastamalla rajakahakoita ja ammuskeluja. Provokaatioilla pyrittiin kärjistämään Suomen turvallisuustilanteeseen liittyviä uhkakuvia, jotta Mannerheim saatiin esitettyä kriisitilanteen ainoana uskottavana pelastajana.⁵⁷

Kailan arkistoaineisto ja kirjeenvaihto tukevat tulkintaa siitä, että hänellä oli keskeinen rooli näiden toimien koordinoinnissa ja poliittisen mielipideilmaston muokkaamisessa erityisesti suojeluskuntapiirien ja lehdistön kautta.⁵⁸

Aktivistien kunnianhimoisin hanke ajoittui hallitusmuodon vahvistamisen ja presidentinvaalin väliseen siirtymävaiheeseen kesällä 1919. Heinäkuussa laadittu salainen suunnitelma tähtäsi hyökkäykseen Pietariin ennen uuden hallitusmuodon voimaantuloa. Toisin kuin valtionhoitajalla, presidentillä ei uuden hallitusmuodon mukaan enää ollut valtuuksia päättää yksin hyökkäyssodan aloittamisesta. Päätös hyökkäyksestä oli siksi tehtävä ennen hallitusmuodon vahvistamista ja presidentinvaaleja. Suunnitelmana oli, että valtionhoitaja Mannerheim jättäisi hallitusmuodon vahvistamatta, hajottaisi eduskunnan ja määräisi uudet vaalit. Näin menettelemällä aktivisteille olisi avautunut mahdollisuus käynnistää hyökkäys ja vallata Pietari bolševikeilta. Jos hallitusmuoto vahvistettaisiin ja maalaisliiton, edistyspuolueen ja sosiaalidemokraattien äänillä valittaisiin presidentiksi joku muu kuin Mannerheim, hyökkäyksen toteuttaminen ei olisi enää mahdollista.⁵⁹

---

⁵⁶ Blomstedt 1969, 378–379.

⁵⁷ Suomi 2021b, 115.

⁵⁸ Ohjelmaluonnos (sisä- ja ulkopoliittiset tavoitteet), Elmo E. Kailan arkisto, KA, Pk-637/2; Eversti Hans Kalmin sähkösanoma Kailalle 16.6.1919, E. E. Kailan kokoelma, KA, Pk-637/2

⁵⁹ Hentilä ja Hentilä 2022, 65–66.

Kun eduskunnan hyväksymä uusi hallitusmuoto esiteltiin valtionhoitaja Mannerheimille heinäkuun alussa valtioneuvoston istunnossa, hän ei vahvistanut uutta hallitusmuotoa heti, vaan ilmoitti perehtyvänsä asiaan. Hän oli valmis tutkimustiedon perusteella toteuttamaan suunnitelman, mutta asetti ehdoksi sekä länsivaltojen tuen hyökkäykselle että kokoomuksen kannatuksen. Koska länsivaltojen lupaukset jäivät epämääräisiksi ja kokoomuksen johto ei antanut hankkeelle tukeaan, Mannerheim vetäytyi hankkeesta ja vahvisti Suomen uuden hallitusmuodon 17.7.1919.⁶⁰

Suomen ensimmäiset presidentinvaalit päätettiin järjestää 25. heinäkuuta 1919, vain kahdeksan päivää sen jälkeen, kun hallitusmuoto oli astunut voimaan. Sosialidemokraateille Mannerheim, valkoisen armeijan ylipäällikkö, oli poliittisesti mahdoton vaihtoehto, ja puolueen ensisijaiseksi tavoitteeksi muodostui hänen valintansa estäminen. Seppo Hentilä ja Marjaliisa Hentilä korostavat maalaisliiton ja Santeri Alkion merkitystä Ståhlbergin valinnassa. Aiemmasta tuestaan Mannerheimille huolimatta Alkio kääntyi kesällä 1919 tasavaltaisen valtiomuodon kannalle ja hylkäsi kenraalin ehdokkuuden. Vaikka Alkio tiedosti, ettei Ståhlberg nauttinut oikeiston luottamusta, hän asetti tämän valinnan varmistamisen etusijalle torjuakseen Mannerheimin valinnan.⁶¹

Presidenttiehdokas Ståhlberg joutui oikeiston jyrkän vastustuksen kohteeksi useista syistä. Keskeisin niistä oli hänen kielteinen kantansa hyökkäykseen Pietariin. Ståhlberg oli torjunut aktivistien suunnitelmat vedoten siihen, että bolševikkivallan kukistaminen oli kansainvälinen kysymys, jota Suomi ei voinut ratkaista yksin. Hänen mukaansa sodankäynti olisi vaarantanut vastikään itsenäistyneen valtion aseman ja olemassaolon. Ståhlbergin mielestä Suomen tuli pidättäytyä hyökkäyspolitiikasta ja aseellisista selkkauksista. Toiseksi aktivistit väittivät, että Ståhlberg olisi vuonna 1917 vastustanut Suomen itsenäistymispyrkimyksiä ja suhtautunut kielteisesti jääkäriliikkeeseen. Nämä syytökset olivat pääosin perusteettomia, sillä Ståhlberg oli koko poliittisen uransa ajan johdonmukainen itsenäisyyden kannattaja. Aktivistit olivat kuitenkin oikeassa Seppo Hentilän ja Marjaliisa Hentilän mukaan siinä, että Ståhlberg vierasti jääkäriliikettä, jonka toimintaa hän piti liian radikaalina ja oikeusjärjestyksen periaatteiden vastaisena. Kolmas kritiikin kohde oli Ståhlbergin pyrkimys edistää sovintoa ja kansallista eheytymistä sisällissodan jälkeen ajamalla armahduksia tuomituille punaisille. Aktivistit katsoivat, että aseellisesti laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan nousseita punaisia ei voitu

---

⁶⁰ Suomi 2023a, 21.

⁶¹ Hentilä ja Hentilä 2022, 69–70.

armahtaa, vaan heitä tuli rangaista lain ankarimman mukaan ja tuomiot oli kärsittävä täysimääräisesti.⁶²

Aktivistit yrittivät estää Ståhlbergin valinnan vaalipäivään asti uhkailemalla ja mustamaalaamalla. Ståhlbergiin, jolle aktivistit olivat antaneet pilkkanimen ”Plootuvuori”, kohdistui voimakasta poliittista painostusta ja suoranaista uhkailua lyhyen, vain muutaman päivän mittaisen, presidenttikampanjan aikana. Kaila ohjasi suojeluskuntien jäseniä Mannerheimin tueksi, mutta Ståhlbergin ehdokkuuden kiivaimmat vastustajat löytyivät Mannerheimia tukeneesta upseeristosta. He halusivat estää Ståhlbergin valinnan maalaillemalla uhkakuvia seurauksista, kuten upseerien joukkoirtisanoutumisista, armeijan puolustuskyvyn romahtamisesta ja jopa Suomen itsenäisyyden menettämisestä. Kärjekkäimmissä puheenvuoroissa hänen henkeään uhattiin ja väitettiin armeijan nousevan Pohjanmaalta kapinaan, mikäli hän ei luopuisi ehdokkuudestaan.⁶³

Ståhlberg valittiin Suomen ensimmäiseksi presidentiksi eduskunnan toimittamassa presidentinvaalissa 25.7.1919. Hän voitti vastaehdokkaansa Mannerheimin selvin luvuin (143–50). Kesäkuun lopussa 1919 hyväksytyn perustuslain mukaisesti ensimmäisissä presidentinvaaleissa noudatettiin poikkeuksellista vaalitapaa, ja vaali suoritettiin eduskunnassa, ei valitsijamiesten äänestyksessä, kuten myöhemmin järjestetyissä presidentinvaaleissa. Juuri poikkeuksellinen vaalitapa selitti, miksi vaali ratkesi juuri Ståhlbergin eduksi ja miksi vaalivoitto oli niin suuri. Valitsijamiesten suorittamassa henkilövaalissa Ståhlbergia tuskin olisi valittu, eikä hän olisi todennäköisesti edes lähtenyt ehdokkaaksi, jos valinnan olisivat tehneet valitsijamiehet.⁶⁴

Ståhlberg antoi 26.7.1919 Suomen ensimmäisenä presidenttinä eduskunnalle hallitusmuodon mukaisen juhlallisen vakuutuksen. Virkaanastujaispuheessaan hän korosti, että Suomen tuli torjua niin ulkoiset kuin sisäiset uhat ja rakentaa yhteiskunnallista eheyttä, jotta jokainen kansalainen voisi tuntea nauttivansa lain takaamaa oikeusturvaa. Puheessaan Ståhlberg tähdensi velvollisuuttaan ottaa vastaan presidentin tehtävä vastustuksesta huolimatta. ”Suomen kansaneduskunnan perustuslain mukaan tekemää päätöstä on minun noudatettava. Minun on ryhdyttävä Suomen tasavallan presidentin vastuunalaiseen toimeen”.⁶⁵

---

⁶² Hentilä ja Hentilä 2022, 70–71.

⁶³ Suomi 2023b, 136; Tiihonen 2020, 30.

⁶⁴ Hentilä ja Hentilä 2022, 76–78.

⁶⁵ K. J. Ståhlbergin virkaanastujaispuhe 26.7.1919. *Elävä arkisto*. Yle.

Oikeistoradikaaleissa ja monarkistisissa piireissä vaalitulos koettiin syvänä pettymyksenä. Ståhlberg ei vastannut heidän odotuksiaan vahvasta kansallisesta auktoriteetista, ja hänen valintaansa pidettiin petoksena Mannerheimia ja valkoista Suomea kohtaan.

Oikeistoradikaaleissa lehdissä käynnistyi nopeasti Ståhlbergia halventava kirjoittelu, jossa hänen väitettiin vastustaneen itsenäisyyttä ja mitätöineen sisällissodan tarjoaman mahdollisuuden määrittää maan tulevaisuuden suunta.⁶⁶

Kailan kirjoituksissa valtiojohdon keskeiseksi tehtäväksi määrittyi Suomen ulkoinen ja sisäinen turvallisuuden varmistaminen sekä kansallisen yhtenäisyyden rakentaminen. Ståhlbergin laillisuuteen ja sovitteluun nojaavaa linjaa Kaila piti liian varovaisena ja tehottomana Suomen itsenäisyyden suojelemiseksi. Ståhlbergin valinta uhkasi aktivistien tavoitetta luoda Suomesta voimapolitiikkaan nojaava, alueellisesti laajeneva valtio.⁶⁷

Ståhlbergin toiminta heti vaalien jälkeen ilmensi johdonmukaista pyrkimystä sovinnolliseen politiikkaan ja suhteiden luomiseen myös poliittisiin vastustajiin. Heti valintansa jälkeen hän lähetti Mannerheimille kirjeen, jossa kiitti tätä valtionhoitajan tehtävien hoitamisesta ja Suomen hyväksi tekemästään työstä. Myöhemmin elokuussa Ståhlberg pyysi Mannerheimiä armeijan ylipäälliköksi. Mannerheim edellytti nimityksensä ehtona ylipäällikölle poikkeuksellisen itsenäistä ja vahvaa asemaa, joka olisi kaventanut presidentin toimivaltaa. Vaatimusten taustalla oli Mannerheimin halu jatkaa sotilaallista painostusta Pietaria vastaan valkoisten venäläisten tukemiseksi. Hänen näkemyksensä mukaan uusi valtiojohto ei kyennyt arvioimaan realistisesti Neuvosto-Venäjän aiheuttamaa uhkaa. Ståhlberg ei suostunut Mannerheimin vaatimuksiin ja nimitti sotavoimien komentajaksi kenraali Karl Fredrik Wilkaman.⁶⁸

Mannerheim piti kohteluaan nöyryytyksenä. Hän julkaisi lokakuussa avoimen kirjeen, jossa hän vaati Suomea hyökkäämään bolševikkien hallitsemaan Pietariin. Hänen mukaansa Pietarin kohtalo oli Suomen käsissä. Mannerheimin julkinen ulostulo katkaisi lopullisesti Mannerheimin ja Ståhlbergin välit.⁶⁹

---

⁶⁶ Meinander 1999, 47.

⁶⁷ Ahti 1999, 167.

⁶⁸ Suomi 2023a, 26–27.

⁶⁹ Laukka 2002, 199.

Vaalien jälkeiset ristiriidat kärjistyivät Kailan ja Mannerheimin välirikoksi, kun Mannerheimin todelliset tavoitteet paljastuivat. Kailalle selvisi vasta myöhemmin syksyllä 1919, että Mannerheimin tavoitteena oli ollut keisarivallan palauttaminen Venäjälle eikä ainoastaan bolševikkien kukistaminen ja Itä-Karjalan liittäminen Suomeen. Mannerheimin salaisena suunnitelmana oli ollut Pietarin luovuttaminen valtauksen jälkeen venäläisille monarkisteille. Juonittelusta tyrmistynyt Kaila katkaisi välinsä kenraaliin, sillä hän näki yhteistyön Venäjän valkoisten kanssa suorana uhkana Suomen itsenäisyydelle. Ahdin mukaan välirikon seurauksena Mannerheim oli jatkossa Kailalle yksiselitteisesti "ryssä", johon ei ollut luottamista.⁷⁰

Syksyn 1919 tapahtumat merkitsivät käännekohtaa Kailan ajattelussa. Aktivistien poliittiset vaikutusmahdollisuudet kaventuivat, vallankaappausuunnitelmat kariutuivat ja Mannerheimin ulkopoliittiset hankkeet osoittautuivat epärealistisiksi. Kun Mannerheimin kannattajat katsoivat yhä välttämättömäksi säilyttää jyrkkä raja valkoisten ja punaisten välillä, Kaila alkoi suhtautua kriittisesti tällaiseen vastakkainasetteluun. Hänen mielestään kansakunnan jakaminen kahteen leiriin ei ollut Suomen tulevaisuuden kannalta kestävää. Näkemysten jyrkentyminen Mannerheimin lähipiirissä, erityisesti Kai Donnerin kaltaisten tukijoiden piirissä, syvensi erimielisyyksiä ja johti siihen, että Kaila etääntyi vähitellen Mannerheimista ja asettui lopulta tämän poliittiseksi vastustajaksi.⁷¹

Joulukuussa 1919, kaksi vuotta itsenäistymisen jälkeen, Kaila arvioi päiväkirjassaan pettyneenä, ettei Suomen kehitys vastannut valkoisen Suomen ihannetta, jota aktivistit olivat tavoitelleet. Kaila koki itsenäisyyden ajan edenneen hänen ja aktivistipiirien tavoitteleman "valkoisen Suomen" ihanteen vastaisesti. Hänen merkintänsä "Itsenäisyyden 2-vuotispäivä. Roskaa." tiivistää Kailan turhautumisen ja pettymyksen ajan poliittiseen tilanteeseen. Suomesta ei ollut kehittynyt oikeistoradikaalien ihanteiden mukaisesta yhteiskuntaa.⁷²

Tämä pettymys ei rajoittunut yksinomaan Kailaan, vaan heijastaa laajemmin valkoisten aktivistien kokemusta. Monia heistä, joilla oli taustaa jääkäriliikkeessä tai muissa aktivistiverkostoissa, yhdisti jaettu kokemus siitä, etteivät itsenäistymisen jälkeen rakenteilla

---

⁷⁰ Ahti 1999, 153; 162–163.

⁷¹ Nygård 1982, 73–74.

⁷² E.E. Kailan kokoelma. Kailan päiväkirja 6.12.1919. PK 637/6.

olleet poliittiset ja yhteiskunnalliset ratkaisut vastanneet niitä odotuksia, joita he olivat luoneet vastustaessaan Venäjän sortotoimia ja osallistuessaan itsenäisyystaisteluun.

3 Poliittisten jännitteiden kärjistyminen 1920–1922

3.1 Kailan poliittinen suunnanmuutos

Talvella 1919–1920 Kaila alkoi etsiä poliittisia liittolaisia maalaisliitosta ja erityisesti sen puheenjohtajasta Santeri Alkiosta. Kailan ja Alkion lähentyminen sai alkunsa keväällä 1920, jolloin sisä- ja puolustuspolitiikan painopisteet olivat muuttumassa. Kailan motiiveja voidaan selittää usealla tavalla. Motiiveista ei ole yhtä suoraa selitystä, joten tulkinta rakentuu siitä, mitä Kailan päiväkirjat ja kirjeet korostavat ja mitä ne jättävät sanomatta. Oikeistoradikaalien poliittiset hankkeet olivat epäonnistuneet, ja poliittinen ilmapiiri oli kääntymässä kohti parlamentaarista laillisuuslinjaa. Yhteistyö Alkion kanssa antoi Kailalle mahdollisuuden asemoitua uudelleen poliittisella kentällä ja vaikuttaa puolustuspolitiikkaan maalaisliiton tuella. Kailan ja Maalaisliiton johtajaa Alkiota yhdistivät samankaltaiset näkemykset puolustuspolitiikasta. Molemmat pitivät suojeluskuntien kehittämistä valtion turvallisuuden kannalta ensiarvoisena. Lisäksi maalaisliiton piirissä jääkäriликkeellä oli perinteisesti vahvaa tukea, sillä puolue suhtautui kriittisesti sekä armeijan ylimmän johdon ruotsinkielisyyteen että sen johtamiskäytäntöihin, jotka olivat peräisin Venäjän armeijasta.

Kaila pyrki vahvistamaan Suomen puolustusvalmiutta uudistamalla armeijaa, jossa palvelevat jääkäriupseerit olivat tyytymättömiä asemaansa. Jääkärit arvostelivat Venäjän armeijassa koulutettujen upseerien ammattitaitoa ja kokivat Ståhlbergin nimityspolitiikan rajoittavan omia uramahdollisuuksiaan. Samalla jääkäripiireissä ja Mannerheimin tukijoiden keskuudessa esiintyi näkemyseroja suojeluskuntien tehtävästä: Mannerheim painotti niiden roolia kommunismin vastaisessa toiminnassa, kun taas Kaila liitti suojeluskunnat ennen kaikkea ulkoisen sotauhan torjuntaan ja piti Venäjää vastaan käytävää sotaa väistämättömänä. Tämä ajattelutapa näkyy sekä Kailan omissa merkinnöissä että jääkäripiireissä käydyissä keskusteluissa, joissa armeijan uudistaminen kytkettiin tiiviisti valtion turvallisuuteen.⁷³

Ensimmäinen dokumentoitu tapaaminen Kailan ja Alkion välillä tapahtui 26. huhtikuuta 1920. Kaila esiintyi jääkärien ja suojeluskuntien epävirallisena edustajana ja pyrki lieventämään Alkion epäluuloja aktivistien aiempaa Saksaan tukeutunutta ja monarkistista

---

⁷³ Koski 1883, 169.

politiikkaa kohtaan. Kaila korosti, että muuttuneessa kansainvälisessä tilanteessa aktivistien tavoitteena oli yksinomaan Suomen itsenäisyyden turvaaminen. Tapaaminen onnistui hyvin, ja Alkion ja Kailan välille muodostui tiivis yhteistyösuhde, joka jatkui aina 1930-luvulle saakka.⁷⁴

Kirjeissään Alkio tuki suojeluskuntien kehittämistä osana kansallista maanpuolustusta, mutta suhtautui varauksellisesti niiden politisoimiseen. Alkio korosti, että suojeluskuntien tuli toimia lainmukaisen vallan alaisuudessa eikä yksittäisten poliittisten ryhmien ohjauksessa. Kailan ja Alkion yhteinen tavoite oli vahvistaa maanpuolustusta, mutta ero syntyi siitä, kuka ohjaa suojeluskuntia ja millä ehdoilla. Alkio varoitti kirjeissään monesti Kailaa kiihkomielisyydestä ja muistutti, että puolustuspolitiikkaa koskevien kannanottojen tuli olla huolellisesti perusteltuja.⁷⁵

Keväällä 1920 Kaila oli yhteydessä myös valtion ylimpään johtoon. Päiväkirjamerkintöjensä mukaan hän tapasi helmikuussa pääministeri Juho Vennalon ja presidentin, jotka torjuivat Kailan näkemykset liiallisesta varovaisuudesta Itä-Karjalan kysymyksessä. Tulkintaa tukee se, että helmikuussa 1920 Vennolan hallituksessa ja presidentin piirissä pyrittiin rauhoittamaan jännitteitä ja estämään heimosotien ja oikeistoradikaalien ylilyöntejä. Ståhlberg ei hyväksynyt salaisia sotilaallisia hankkeita tai suojeluskuntien politisoitumista. Presidentin johdonmukainen linja herätti Kailassa kasvavaa turhautumista, mikä käy ilmi hänen myöhemmissä päiväkirjamerkinnöissään.⁷⁶

Toukokuussa 1920 Kaila arvosteli päiväkirjassaan jyrkästi presidenttiä Venäjällä sotilaskoulutuksensa saaneen upseerin nimityksestä kadettikoulun johtoon. Kaila jakoi jääkäriupseerien näkemyksen, jonka mukaan Ståhlbergin nimityspolitiikka esti jääkärisukupolven nousun puolustusvoimien johtoon. Kailan poliittinen suunnanmuutos ilmenee siinä, että hän siirtyi avoimesta aktivismista vaikuttamaan puolustuspolitiikkaan ja suojeluskuntien asemaan parlamentaarisen järjestelmän puitteissa. Kaila tulkitsee presidentin

---

⁷⁴ Ahti 1999, 174–175.

⁷⁵ E. E Kailan kokoelma II. Santeri Alkion kirjeet 1.7.1920. Yleistä politiikkaa koskevaa kirjeenvaihtoa 1920–1935; E. E Kailan kokoelma II. Santeri Alkion kirje 19.8.1920. Yleistä politiikkaa koskevaa kirjeenvaihtoa 1920–1935.

⁷⁶ E. E. Kailan kokoelma. Päiväkirjamerkintä 27.2.1920. PK 637/6.

lainmukaiset nimityspäätökset poliittisesti värittyneiksi ja turvallisuutta heikentäviksi, mikä vahvistaa Kailan kritiikkiä presidentti-instituution legitimitettä kohtaan.⁷⁷

3.2 Erillisrauha Neuvosto-Venäjän kanssa

Vielä loppuvuonna 1919 Suomen ulkopoliittinen johto oli suhtautunut kielteisesti erillisrauhan solmimiseen Neuvosto-Venäjän kanssa. Rauhanneuvottelujen käynnistämisen katsottiin merkitsevän bolševikkihallinnon tosiasiallista tunnustamista, eikä rajakysymysten ratkaisemista pidetty ajankohtaisena. Passiivista ulkopoliittikkaa selitti Suomessa vallinnut jyrkkä kommunisminvastaisuus ja usko bolševikkihallinnon pikaiseen romahtamiseen sekä pyrkimys välttää ristiriitoja länsivaltojen kanssa, jotka yhä pyrkivät kukistamaan kommunistit.⁷⁸

Suomen kanta rauhanneuvotteluihin Neuvosto-Venäjän kanssa muuttui kevään 1920 aikana. Tammikuussa Iso-Britannia oli päättänyt lopettaa Venäjän kauppasaarron ja käynnistänyt kauppasopimusneuvottelut bolševikkihallituksen kanssa. Suomessa Iso-Britannian päätös aloittaa kauppasuhteet Venäjän kanssa nähtiin osoituksena siitä, että länsivallat katsoivat vallan siirtyneen pysyvästi bolševikeille. Kevään 1920 aikana Neuvosto-Venäjän kansainvälinen asema vahvistui sen solmiessa diplomaattisuhteita länsivaltoihin.⁷⁹

Suomelle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin aloittaa rauhanneuvottelut itänaapurin kanssa. Muuttunut turvallisuustilanne teki välttämättömäksi keskittyä vakaiden naapurisuhteiden rakentamiseen itänaapurin kanssa. Myös sisäpoliittinen paine rauhanneuvottelujen käynnistämiseksi Neuvosto-Venäjän kanssa voimistui. Edistyspuolueen pää-äänenkannattaja *Helsingin Sanomat* vaati vuodenvaihteessa 1919–1920 hallitusta tunnustamaan Euroopan poliittisen tilanteen muutoksen ja ryhtymään toimiin rauhan saavuttamiseksi Neuvosto-Venäjän kanssa.⁸⁰

Aseleponeuvottelut Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä käynnistyivät huhtikuussa 1920 ja johtivat varsinaisiin rauhanneuvotteluihin Tartossa saman vuoden kesällä. Presidentti Ståhlbergin rooli rauhanprosessissa oli keskeinen. Hän ohjeisti pääneuvottelija J. K.

⁷⁷ E. E. Kailan kokoelma. Päiväkirjamerkinnot 27.2.1920 ja 28.5.1920. PK 637/6.

⁷⁸ Roiko-Jokela 2021, 81–82.

⁷⁹ Roiko-Jokela 2021, 81–82.

⁸⁰ Helsingin Sanomat 31.12.1919 no 354 s.2.

Paasikiveä pitäytymään historiallisissa rajoissa. Alueellisista kysymyksistä ei saanut tehdä vaihtokauppoja, eikä Suomesta tullut luovuttaa alueita. Mikäli alueluovutuksiin jouduttaisiin, Ståhlbergin ohjeen mukaan luovuttaisiin ensiksi Itä-Karjalasta ja vasta sen jälkeen Petsamosta, joka oli tärkeä Suomen ulkomaankaupalle Jäämeren kuljetusyhteyden sekä malmi- ja nikkeli-varojen vuoksi. Presidentin ohjeistus osoitti, että presidentti halusi minimoida turvallisuuspoliittiset riskit ja löytää rauhalle kansainvälisesti hyväksyttävän, laillisen ratkaisun. Presidentti otti tietoisesti keskeisen aseman rauhanehtojen määrittelyssä osoittaakseen johtavansa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.⁸¹

Suomi ja Neuvosto-Venäjä allekirjoittivat rauhansopimuksen lokakuussa 1920 pitkällisten neuvottelujen jälkeen. Sopimuksessa Suomi säilytti entisen suuriruhtinaskunnan rajat ja sai Petsamon, joskin alueen sotilaallista käyttöä rajoitettiin. Vastineeksi Suomi luopui Repolasta ja Porajärvestä, joiden väestölle luvattiin kulttuurinen ja hallinnollinen autonomia Neuvosto-Venäjän yhteydessä. Neuvosto-Venäjä tunnusti Suomen itsenäisyyden rauhansopimuksessa, ja tämä mahdollisti Suomen liittymisen Kansainliittoon joulukuussa. Ståhlberg ei saavuttanut kaikkia päämääriään, mutta hänen mukaansa solmittu rauha oli kuitenkin tarjolla olleista vaihtoehdoista paras.⁸²

Solmittu rauha aiheutti voimakasta kritiikkiä oikeistoradikaalien piireissä, jotka pitivät bolševikkien kanssa solmittua rauhaa epäonnistuneena. Aktivistien keskuudessa sopimusta nimitettiin "Tarton häpeärahasiksi". Vastuullisina pidettiin presidentti Ståhlbergiä ja pääneuvottelija Paasikiveä. *Suunta* arvosteli rauhaa jyrkästi ja esitti sen osoituksena hallituksen ja parlamentaarisen järjestelmän kyvyttömyydestä puolustaa kansallisia etuja. Rauha nähtiin moraalisen ja poliittisen antautumisena, joka esti heimopolitiikan tavoitteiden toteutumisen Itä-Karjalassa. *Suunta* arvosteli eduskuntapuolueita puoluepoliittikoinnista. Puoluepolitiikan katsottiin estäneen yhtenäisen ja vahvan linjan muodostamisen ulkopoliitikassa ja tuloksena oli huono rauhansopimus. Tarton rauhasta tuli aktivistien silmissä osoitus poliittisen järjestelmän heikkoudesta, mikä lisäsi epäluottamusta parlamentarismien kykyyn ratkaista kansakunnan kohtalonkysymyksiä.⁸³

---

⁸¹ Roiko-Jokela 2021, 212.

⁸² K. J. Ståhlbergin arkisto. Finlands Författningssamling 1921, N:o 20–21. Puolustuslaitos 1919–1925.

⁸³ Vieläkin rauhasta, *Suunta*. 20.11.1920. no 47 s.7; Rauhasta ja Repolasta, *Suunta* 11.12.1920 no 50 s. 4–5.

Tarton rauha muodostui keskeiseksi käännekohdaksi Ståhlbergin ja oikeistoradikaalien välisessä vastakkainasettelussa. Presidentille solmittu rauha edusti realistista ja laillista ratkaisua nuoren tasavallan turvallisuuden turvaamiseksi, kun taas aktivistipiireissä sitä pidettiin parlamentarismien epäonnistumisena ja kansallisten päämäärien hylkäämisena. Rauhansopimus vakiinnutti suhteet Neuvosto-Venäjään, mutta syvensi samalla sisäisiä jakolinjoja, jotka kärjistyivät myöhemmin vakaviksi poliittisiksi kriiseiksi. Ulkopoliittinen päätös muuttui sisäpoliittiseksi välineeksi, jolla presidentti-instituution johtajuutta ja harkintakykyä pyrittiin kyseenalaistamaan. Käytännössä se näkyi siinä, että rauhaa käytettiin todisteena presidentin liiasta varovaisuudesta ja kansallisen edun laiminlyönnistä.

3.3 Kailan venäläisvastainen ohjelma maanpuolustustahdon vahvistamiseksi

Vuonna 1920 Kailan ajattelun ytimeen nousi suomalaisten puolustustahdon vahvistaminen. Tämän saavuttamiseksi hän katsoi tarpeelliseksi luoda kansakuntaa yhdistävän viholliskuvan, jolla oli tarkoitus vahvistaa venäläisvastaisuutta. Kailan käynnistämän ”ryssävihakampanjan” tavoitteena oli juurruttaa viha osaksi kansallistunnetta ja maanpuolustustahtoa. Hänen näkemyksensä mukaan kaiken venäläisyyden vastustaminen – bolševismista monarkiaan – oli kansallinen velvollisuus ja turvallisuuden ehto. Suomen kansan oli opetettava vihaamaan kaikkea venäläisyyttä, niin bolševikkeja kuin keisariajan kannattajia, sillä tämä viha nähtiin kansallisena velvollisuutena ja puolustustahdon välttämättömänä ehtona. Venäläisvihasta pyrittiin tekemään voima, joka yhdistäisi kansakunnan ja auttaisi korjaamaan sisällissodan aiheuttamat jakolinjat.

Tutkielmassa ”ryssäviha” ymmärretään tässä aikalaiskielen ilmaisuksi ja poliittisen toiminnan välineeksi. Tarkastelun kohteena on, miten viholliskuvaa rakennettiin ja levitettiin eri verkostoissa – erityisesti suojeluskunnissa – ja mitä seurauksia sillä oli poliittiseen ilmapiiriin.

Vihavaisen mukaan ryssävihan nostattaminen oli Kailan reaktio Suomen pitkäaikaiseen asemaan Venäjän keisarikunnan osana sekä pettymykseen liberalismiin ja maltillisen politiikan tuloksiin. Kailan ajattelussa Suur-Suomi oli yhtä kuin isänmaa. Niin kauan kuin Itä-Karjala jäi rajojen ulkopuolelle, Kaila koki isänmaan vajavaiseksi ja keskeneräiseksi.⁸⁴

---

⁸⁴ Vihavainen 2000, 216–217.

Kaila hyödynsi Tarton rauhaa järjestelmällisesti osana poliittista kampanjaansa.

Rauhansopimuksen solmimisen jälkeen Kaila vaati erityisesti entisten venäläisten upseerien ja vallankumouspakolaisten karkottamista Suomesta, sillä hän piti heitä uhkana tasavallan turvallisuudelle. Myös Alkio jakoi Kailan näkemyksen siitä, ettei Suomi saanut rauhan jälkeen muodostua turvapaikaksi venäläisille upseereille tai vallankumouspakolaisille, joita hän piti epäluotettavina. Alkio kirjoitti *Ilkassa* kesäkuussa 1920 Kailan ajattelua mukaillen, että ”ohjelmanä täytyy olla: vierasmaalaiset pois armeijasta ja suojelekunnista”.⁸⁵

Kaila laati ryssävihaohjelmansa vuonna 1920 ja lähetti sen alkuvuodesta 1921 salanimellä *Jussila* suojelekuntien piiripäälliköille ja vanhemmille jääkäriupseereille. Heidän tehtäväkseen annettiin ohjelman järjestelmällinen ja kurinalainen levittäminen suojelekuntien sisällä. Ohjelmassaan esittämässään historiallisessa tulkinnassa Suomen kohtaloa oli Kailan mukaan johdonmukaisesti ohjannut pysyvä vihollissuhde Venäjään. Hän katsoi venäläisvihan heikentymisen olleen keskeinen osatekijä sekä sisällissodan puhkeamisessa että kommunistisen toiminnan voimistumisessa Suomessa. Tästä syystä venäläisvastaisuuden elvyttäminen esitettiin kansallisen yhtenäisyyden ja turvallisuuden edellytyksenä. Ryssävihaohjelmassaan Kaila arvosteli jyrkästi erityisesti Repolan ja Porajärven luovutuksia, joita hän piti häpeällisinä myönnytyksinä. Kailan venäläisvastainen ohjelma sai merkittävää kannatusta suojelekunnissa, jonka jäsenet olivat laajalti pettyneitä rauhansopimukseen.⁸⁶

Kailan lietsoma venäläisviha suuntautui välillisesti myös tasavallan presidenttiin ja tämän harjoittamaan sovintopoliittikkaan. Järjestelmällinen vihanpito oli keino kyseenalaistaa Ståhlbergin johtama ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä murentaa hänen uskottavuuttaan kansallismielisten ja suojelekuntien silmissä. Ryssävihakampanja ei ollut vain aatteellinen valinta, vaan tietoinen väline, jolla haastettiin presidentin valtaa ja virallista linjaa.

Tutkimuskirjallisuudessa esitetty tulkinta kampanjan epäsuorasta kohdistumisesta presidenttiin perustuu siihen, että Kailan ohjelmassa ja sitä tukevissa kirjoituksissa ulko- ja turvallisuuspolitiikan myönnytykset sekä sovintolinja esitettiin kansallista yhtenäisyyttä heikentävinä. Tällöin presidentin ratkaisut eivät näyttäneet laillisuuden ja harkitun

---

⁸⁵ Vierasmaalainen upseeristomme, *Ilkka* 29.6.1920 no 145 s. 2.

⁸⁶ E. E. Kailan kokoelma. Kailan salanimellä *Jussila* lähettämä ohjelma piiripäälliköille ja joukko-osastojen vanhimille jääkäriupseereille. Pk 637 /1. Päiväystä ei löydy. Kaila oli kirjoittanut ohjelmansa Ahdin mukaan 1920 ja lähetti sen eteenpäin vuoden 1921 alussa. Ahti 1999, 181.

riskienhallinnan ilmentyminä, vaan politiikkana, jonka katsottiin vaarantavan valtion turvallisuuden.

3.4 Suojeluskuntakriisi

Suomen ulkopoliittisena linjana oli ollut syksystä 1919 lähtien liittoutumispolitiikka Baltian maiden ja Puolan kanssa. Ulkoministeri Rudolf Holstin ajaman reunavaltiosuuntauksen tavoitteena oli vahvistaa Suomen turvallisuutta ja kansainvälistä asemaa. Reunavaltioita yhdisti Suomen kanssa samankaltainen geopoliittinen asema Neuvosto-Venäjän naapureina sekä yhteinen pelko sen mahdollisesta ekspansiosta. Reunavaltioyhteistyö nähtiin keinona tasapainottaa suurvaltapolitiikan paineita ja parantaa pienten valtioiden neuvotteluasemaa epävarmassa kansainvälisessä tilanteessa. Hallituksen ja ulkoministeriön näkökulmasta reunavaltiosuuntaus näyttöytyi realistisena turvallisuuspoliittisena ratkaisuna.

Oikeistoradikaaleissa piireissä sitä pidettiin sen sijaan jo varhaisessa vaiheessa merkinä Suomen alistumisesta ja ulkopoliittisesta heikkoudesta.⁸⁷

Tarton rauhan jälkeen Suomen ulkopoliittikan reunavaltiosuuntaus joutui nopeasti aktivistien kritiikin kohteeksi. Reunavaltioyhteistyön arvioitiin johtavan tilanteeseen, jossa pienet valtiot, kuten Suomi, joutuisivat suurvaltojen ohjaukseen ilman todellisia turvallisuustakuita.

Ulkopoliittisesta erimielisyydestä kasvoi vähitellen sisäpoliittinen kriisi, kun ulkopoliittikkaa koskeva arvostelu kytkeytyi suojeluskuntien asemaan ja niiden suhteeseen hallitusvaltaan.

Syksyllä 1921 suojeluskuntajohdon ja presidentin välinen jännite eskaloitui avoimeksi vastakkainasetteluksi.

Aktivistit arvostelivat Suomen ulkopoliittikkaa liian varovaiseksi ja katsoivat reunavaltiosuuntautuneen linjan sitovan maan epäedullisiin ja vaarallisiin velvoitteisiin ilman todellista turvaa Neuvosto-Venäjää vastaan. Kriisi kärjistyi kesällä 1921, kun suojeluskuntien Helsingin piirin päällikkö Paul von Gerich julkaisi 9. kesäkuuta *Hufvudstadsbladetissa* artikkelin, jossa hän arvosteli jyrkästi Suomen ulkopoliittista linjaa ja suhtautui kriittisesti erityisesti Ranskan harjoittamaan ulkopoliittikkaan. Von Gerichin mukaan liittoutumat rajoittivat Suomen sotilaallista toimintavapautta, sillä suurvaltojen lupauksiin ei voitu luottaa ja osallistujavaltioiden keskinäiset ristiriidat tekivät yhteisestä puolustuksesta epävarmaa.

---

⁸⁷ Roiko-Jokela 2021, 151–153

Hänen mukaansa Suomi vaaransi itsenäisen liikkumatilansa sitoutumalla sopimusjärjestelyihin, jotka kavensivat sen mahdollisuuksia puolustaa itseään omin ehdoin.⁸⁸

Lehtikirjoitus on analyysin kannalta keskeinen, koska se osoittaa, miten suojeluskuntajohto pyrki ottamaan kantaa ulkopoliittisiin kysymyksiin ja määrittelemään suojeluskuntien asemaa osana valtion turvallisuuspoliittista kokonaisuutta. Näin julkinen puheenvuoro muuttui välineeksi, jolla testattiin valtiovallan ohjauskykyä ja samalla haastettiin presidentin ja hallituksen ulkopoliittista auktoriteettia.

Artikkeli herätti ulkopoliittista paheksuntaa, ja Ranskan sekä Italian suurlähettiläiden painostuksesta hallitus määräsi suojeluskuntien ylipäällikön, eversti Georg Diedrich von Essenin, erottamaan von Gerichin tehtävistään. Von Essen kieltäytyi noudattamasta hallituksen käskyä, minkä seurauksena hänet vapautettiin tehtävästään. Hänen tilalleen nimitetty kenraalimajuri Karl E. Berg pani määräyksen toimeen, mutta joutui ankaran aktivistien ja upseerikollegoidensa arvostelun kohteeksi ja teki pian tämän jälkeen itsemurhan. Itsemurhaan vaikuttivat luultavasti myös henkilökohtaiset tekijät, mutta tapaus korosti kriisin aiheuttamaa vakavaa ja jännittyntä ilmapiiriä.⁸⁹

Ståhlbergin ja suojeluskuntajärjestön välillä vallinnut jännite liittyi ennen kaikkea kysymykseen järjestön suhteesta valtiovaltaan. Oikeistoradikaalien tavoitteena oli käyttää suojeluskuntakriisiä keinona irrottaa suojeluskunnat hallituksen ja presidentin määräysvallasta. Ståhlberg ja Kaila edustivat tässä asiassa jyrkästi vastakkaisia näkemyksiä suojeluskuntien asemasta osana valtiollista vallankäyttöä. Presidentin mukaan suojeluskuntien tuli kuulua hallitusvallan alaisuuteen osana valtion virallista puolustusjärjestelmää. Kaila puolestaan katsoi, ettei valtiovallalla tulisi olla oikeutta puuttua suojeluskuntien sisäisiin asioihin, kuten nimityksiin tai organisatorisiin linjauksiin. Hänen näkemyksensä mukaan suojeluskuntien ensisijainen tehtävä oli maan turvaaminen ulkoista vihollista vastaan, eikä niiden toimintaa saanut alistaa poliittiselle ohjaukselle.⁹⁰

---

⁸⁸Skall Finland ingå i ett baltiskt försvarsförbund, *Hufvudstadsbladet* no 155, s.8; Blomstedt 1969, 419.

⁸⁹Meinander 1999, 55.

⁹⁰Hentilä ja Hentilä 2022, 315, Koski 1983, 48–49.

Kriisi huipentui 16. syyskuuta 1921 suojeluskuntapiirien kokoukseen, jossa huutoäänestyksellä ehdotettiin Mannerheimia järjestön uudeksi ylipäälliköksi. Kokouksen osallistujat luottivat siihen, että yksimielinen ehdotus pakottaisi presidentin hyväksymään valinnan. Ståhlberg kuitenkin yllätti nimittämällä vielä samana iltana suojeluskuntien ylipäälliköksi jääkäriveivastiluutnantti Lauri Malmbergin. Päätös syntyi presidentin ja puolustusministeri Bruno Jalanderin neuvottelujen tuloksena. Mannerheimille ratkaisu merkitsi yhtä hänen poliittisesti nöyryyttävimmistä tappioistaan, kun taas Ståhlbergille se oli merkittävä arvovaltavoitto. Malmbergin nimityksen jälkeen säädettiin, että suojeluskuntien ylipäällikkö toimi presidentin alaisuudessa, mikä vahvisti parlamentaarista kontrollia järjestöön ja liitti suojeluskunnat osaksi valtion puolustusjärjestelmää.⁹¹

Suojeluskuntakriisi paljasti myös syviä jakolinjoja aktivistien keskuudessa. Kaila suhtautui jyrkän kielteisesti Mannerheimin ehdokkuuteen ja oli aiemmin arvostellut tämän ympärille muodostunutta, Venäjän armeijassa palvelleista suomenruotsalaisista upseereista koostunutta ryhmää, jota hän nimitti ”vanhaksi ryssäkoplaksi”. Kailan poliittinen ajattelu oli tässä vaiheessa jo irtautumassa avoimesta oikeistoradikalismista, mutta pysyvää perusuottamusta parlamentarismiin ei ollut vielä syntynyt. Hän tuki Malmbergin valintaa ja ajoi ylipäälliköksi suomenkielistä, hallitukselle lojaalia jääkäriä. Tämä linja oli yhteensopiva sekä maalaisliiton että presidentin tavoitteiden kanssa, sillä molemmat pyrkivät rajoittamaan radikaalioikeiston vaikutusvaltaa suojeluskunnissa.⁹²

Malmbergin nimitys vahvisti jääkäritaustaisen upseeriston asemaa järjestössä ja suuntasi suojeluskuntien toimintaa kohti muodollisesti epäpoliittista ja sotilaallista roolia. Kaila asettui kriisissä Mannerheimia ja tämän tukijoita vastaan ja tuki suojeluskuntien sitomista tiukemmin hallitusvallan alaisuuteen. Tämä sijoitti hänet poikkeuksellisesti samalle linjalle presidentti Ståhlbergin ja hallituksen kanssa. Samalla selkkaus jätti pysyvän jäljen oikeistoradikaalien sisäisiin suhteisiin. Kiistan seurauksena Donnerin ja Kailan välit viilenivät ja myöhemmin kärjistyivät välirikoksi Itä-Karjalan kapinan aikana 1922.⁹³

Kriisi on tutkimuksellisesti merkittävä, koska presidentti Ståhlberg määritteli siinä suojeluskuntien toiminnan rajat ja vahvisti niiden alisteisuuden lailliselle hallitusvallalle.

---

⁹¹ Blomstedt 1969, 420–421.

⁹² Meinander 1999, 54–56.

⁹³ Ahti 1999, 217–218.

Vaikka Kailan tuki Malmbergille palveli maalaisliiton ja presidentin pyrkimystä suitsia radikaalioikeistoa, se ei tarkoittanut luopumista hänen omista peruslähtökohdistaan. Kailan ajattelua ohjasivat yhä turvallisuuskeskeisyys ja syvä epäluulo laillisuuslinjaa kohtaan. Kyse ei ollutkaan ideologisesta lähentymisestä valtiovaltaan, vaan valtataistelusta siitä, kenen johdolla suojeluskuntia ohjataan ja millaisin poliittisin kytkennöin.

3.5 Karjalan kapina oli Kailan yksityissota

Tarton rauhan jälkeen 1920 presidentti Ståhlbergin johdolla Suomi pyrki hyödyntämään Kansainliittoa painostaakseen Neuvosto-Venäjää toteuttamaan Itä-Karjalan autonomiaa koskevat ehdot. Suomi teki järjestölle useita vetoomuksia ja ehdotti alueen tilanteen selvittämistä puolueettoman tutkimuskomission avulla. Vaikka tavoitteena oli diplomaattinen ratkaisu, Kansainliiton neuvosto kieltäytyi ottamasta asiaa käsiteltäväkseen. Tämä oli merkittävä takaisku, joka heikensi Suomen mahdollisuuksia vaikuttaa Repolan ja Porajärven tilanteeseen diplomaattisesti.⁹⁴

Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteet ajautuivat avoimeksi konfliktiksi, kun Itä-Karjalassa puhkesi bolševikkivastainen kansannousu syksyllä 1921. Lokakuusta 1921 tammikuuhun 1922 kestänyt Karjalan kapina kiristi valtioiden välit äärimmilleen ja aiheutti vakavia diplomaattisia jännitteitä. Repola ja Porajärvi julistautuivat itsenäisiksi sekä Suomesta että Venäjästä. Kähösen mukaan kansannousu oli osa laajempaa, eri puolilla Neuvosto-Venäjää esiintynyttä kapinaliikehdintää, jonka taustalla olivat elintason romahtaminen ja tyytymättömyys bolševikkihallintoon. Puutetta oli lähes kaikesta, mikä synnytti laajaa tyytymättömyyttä ja purkautui kapinointina bolševikkihallintoa vastaan. Karjalassa kapinalliset uskoivat voivansa parantaa olojaan irtautumalla Neuvosto-Venäjän kommunistisesta järjestelmästä.⁹⁵

Itä-Karjalan kansannousu laukaisi Suomessa välittömän sisäpoliittisen kriisin. Oli yleisesti tiedossa, että suomalaisaktivistit olivat osallistuneet kapinan valmisteluun horjuttaakseen Tarton rauhaa. Kailalla oli hankkeessa keskeinen rooli. Hänen toimistostaan muodostui kapinan operatiivinen keskus, joka vastasi niin asehankinnoista, logistiikasta kuin suojeluskuntalaisten värväämisestä. Aktivistien tavoitteena oli lähettää nopeasti 500 taistelijan

---

⁹⁴ Hentilä ja Hentilä 2002, 394.

⁹⁵ Kähönen 2021, 83–85.

osasto kapinallisten tueksi. Ensimmäinen suomalaisjoukko ylitti rajan marraskuussa 1921, mutta joutui pian vetäytymään puna-armeijan ylivoiman edessä. Myös myöhemmät osastot kärsivät tappioita, ja viimeiset vapaaehtoiset palasivat Suomeen helmikuussa 1922.⁹⁶

Presidentin johdolla hallitus kieltäytyi tukemasta vapaaehtoisten värväystä Karjalan retkikuntiin ja päätyi sulkemaan rajan ja kieltämään kaiken tuen kapinallisilta. Ståhlberg tuomitsi Karjalan kansannousun Suomesta käsin järjestettynä provokaationa, jonka tavoitteena oli saada Suomi sotimaan Neuvosto-Venäjää vastaan. Hän oli vakuuttunut siitä, että kriisi voisi johtaa aseelliseen konfliktiin Neuvosto-Venäjän kanssa. Ståhlbergin näkökulmasta rajasodan uhka ei ollut ainoastaan kansainvälisesti riskialtis, vaan myös sisäpoliittisesti vaarallinen. Hallituksen sisällä esiintyi erimielisyyksiä, ja presidentti ajautui riitaan pääministeri Vennolan kanssa, joka suhtautui kapinaan myötämielisemmin. Lopulta hallitus asettui presidentin kannalle ja ryhtyi toimiin vapaajoukkojen toiminnan estämiseksi.⁹⁷

Neuvosto-Venäjä katsoi Karjalan kansannousun uhkaavan Muurmannin rataa ja päätti siksi vastata voimalla kapinan tukahduttamiseksi. Vaikka virallinen Suomi ei ollut osallinen kapinaan, venäläiset syyttivät Suomea kapinan organisoinnista tai ainakin siihen osallistumisesta. Neuvosto-Venäjä tuomitsi Suomen toiminnan ankarasti. Neuvosto-Venäjän Suomen hallitukselle jättämän nootin mukaan Suomi oli sallinut aktivistien johtamien ryhmien tunkeutua sen alueelle. Uhtualle lähetettiin kapinaa taltuttamaan iso sotilasosasto ja rajalle keskitettiin useita divisioonia vuoden 1921 lopulla. Kriisi uhkasi eskaloitua sodaksi Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä. Joulun välipäivinä maan korkein poliittinen ja sotilasjohto kokoontui kiireellisiin neuvotteluihin arvioimaan tilannetta ja linjaamaan Suomen toimintavaihtoehtoja.⁹⁸

Karjalan kapina muodostui keskeiseksi koetinkiveksi tasavallan alkuvuosien vallankäytölle, sillä se yhdisti ulkopoliittisen kriisin, sisäisen turvallisuushuolen ja ulkoparlamentaarisesta aktivismin. Kapina ei ollut ainoastaan raja-alueen aseellinen konflikti, vaan tilanne, jossa oikeistoradikaalit pyrkivät haastamaan laillisen vallankäytön vetoamalla kansalliseen turvallisuuteen ja poikkeusoloihin. Kaila piti kapinan valmistelussa oma-aloitteista toimintaa perusteltuna, vaikka valtion johto pyrki välttämään sotilaallista eskalaatiota.

---

⁹⁶ Ahti 1999, 232–238.

⁹⁷ Roiko-Jokela 2021, 201–202.

⁹⁸ Kähönen 2021, 89–90.

Itä-Karjalan kapinaa käsiteltiin näkyvästi suomalaisessa ja amerikansuomalaisessa lehdistössä. Lehdistöaineiston tarkastelussa huomio kohdistuu siihen, miten kapina selitettiin, kenelle vastuu tapahtumista kohdistettiin ja millaisia merkityksiä laillisuuden, provokaation ja kansallisen edun käsitteille annettiin. Kommunisisessa ja sosialisisessa lehdistössä tapahtumat tulkittiin suomalaisen oikeistoaktivismiin ja sotilaallisten piirien salaliitoksi. Yhdysvalloissa ilmestynyt *Toveri*-lehti syytti Kailaa ja hänen verkostojaan provokaatioista, joiden tarkoituksena oli lietsoa rajakahakoita ja käynnistää sota Neuvosto-Venäjää vastaan. Myös *Suomen Sosialidemokraatti* arvosteli jyrkästi aktivistien toimintaa, korostaen erityisesti laillisen hallitusvallan ohittamista ja suojeluskuntien politisoimista. Lehdessä kerrottiin, että niin sanotun jääkäritoimiston kautta oli Kailan johtamana toimitettu aseita ja vapaaehtoisia Karjalaan. Kaila torjui syytökset laittomuuksista pitäen niitä poliittisina hyökkäyksinä, joilla pyrittiin horjuttamaan suojeluskuntajärjestön ja aktivistien uskottavuutta.⁹⁹

Karjalan kapinan seuraukset vahvistivat valtiojohdon käsitystä siitä, ettei Tarton rauha ollut poistanut Suomen turvallisuusongelmia. Neuvosto-Venäjän joukkojen keskitykset rajalle vuoden kuluttua Tarton rauhan solmimisesta osoittivat, että sotilaallinen uhka oli yhä todellinen. Rauha ei ollut tuonut Suomelle toivottua pysyvää turvaa Neuvosto-Venäjän uhkaa vastaan. Tapahtumat johtivat Suomessa poliittisen ilmapiirin kärjistymiseen. Hallitukseen ja presidenttiin kohdistuva arvostelu sekä poliittisen väkivallan normalisoituminen loivat maaperän terrorille.

Helmikuussa 1922 sisäministeri Heikki Ritavuori murhattiin Helsingissä. Murha paljasti, kuinka pitkälle poliittinen radikalisoituminen oli edennyt. Ritavuori oli joutunut äärioikeiston vihan kohteeksi erityisesti armahduspolitiikan toimeenpanijana ja Karjalan kapinan tukahduttamiseen liittyvien toimien vuoksi. Äärioikeisto oli suhtautunut Ritavuoreen jo pidemmän aikaa erityisen kriittisesti. Hänet oli leimattu sekä heimoaatteen petturiksi että sisäpoliittisesti vaaralliseksi henkilöksi. Ilmaus ”sisäpoliittisesti vaarallinen henkilö” tarkoitti äärioikeiston käyttämässä retoriikassa poliitikkoa, jonka katsottiin uhkaavan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ja oikeiston etuja. Häntä pidettiin liian myötämielisenä vasemmistolle ja passiivisena Neuvosto-Venäjän uhkaa vastaan.¹⁰⁰

⁹⁹ Suomen herrasnuikat sotaa lietsomassa, *Toveri*. 13.12.1921 no 290 s 3; Mikä on ns. jääkäritoimisto, *Suomen Sosialidemokraatti*. 5.11.1921 no 256, s.2

¹⁰⁰ Vares 1993, 589–594.

Murha järkytti syvästi presidentti Ståhlbergiä. Presidentin puoliso Ester Ståhlberg merkitsi päiväkirjaansa, että Ritavuoren kuolema oli seurausta presidentin mielestä Ritavuorta vastaan harjoitetusta kiihotuksesta. Ester Ståhlberg kirjoitti myös, että itse presidentti oli toistuvien uhkausten ja pelottelun kohteena. Tämä kertoo, kuinka kiristynyt ja vihamielinen ilmapiiri oli Suomessa keväällä 1922.¹⁰¹

Ritavuoren murhan jälkeisessä kirjoittelussa *Suunta* tuomitsi teon muodollisesti, mutta kiisti aktivistien vastuun ja esitti murhan yksittäisen, mielenvikaisen henkilön tekona. Samalla lehti torjui väitteet oikeistolaisen kiihotuksen osuudesta väkivaltaan ja väitti poliittisen väkivallan olevan seurausta hallituksen ja vasemmiston toiminnasta, ei oikeiston omasta liikehdinnästä. *Suunta* myönsi, että poliittinen parjaus oli ”kantanut karvaita hedelmiä”, mutta Kailan toimittama ei ottanut vastuuta väkivallan lisääntymisestä.¹⁰²

3.6 Kommunismin pelko hidastaa kansakunnan eheytymistä

Ståhlbergin sisällissodan aikana hahmottelema poliittinen ohjelma perustui ajatukseen kansallisesta jälleenrakentamisesta ja yhteiskunnallisesta eheytymisestä. Ohjelman keskeisenä tavoitteena oli palauttaa laillinen järjestys, ehkäistä sisäisen väkivallan puhkeaminen ja luoda edellytykset demokraattisen yhteiskunnan vakiintumiselle. 1920-luvun alkuvuosina Suomessa toteutettiin useita sosiaalipoliittisia uudistuksia, joilla pyrittiin parantamaan työväestön ja maaseudun tilattoman väestön asemaa sekä lieventämään sisällissodan synnyttämiä vastakkainasetteluja. Ståhlbergin eheytysohjelma loi perustan demokraattisen järjestelmän vakiinnuttamiselle ja pitkän aikavälin sosiaaliselle kehitykselle.

Suomessa säädettiin 1920-luvun alussa useita tasa-arvoa ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta edistäviä lakeja. Sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen poliittisen ja ammatillisen järjestötoiminnan salliminen oli tärkeä askel kohti kansallista sovintoa. Kahdeksan tunnin työpäivästä oli päätetty jo ennen sisällissotaa, ja sen rinnalle säädettiin useita sosiaalilakeja, kuten köyhäinhuoltolaki, terveydenhuoltolaki ja vanhuus- ja työkyvyttömyyslaki. Yleinen oppivelvollisuus vuonna 1921 ja yleinen asevelvollisuus vuonna 1922 vahvistivat kansalaisten tasa-arvoa ja yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta.¹⁰³

¹⁰¹ Ståhlberg 1922, 124. Päiväkirjamerkintä 14.2.1922; Hentilä ja Hentilä 2002, 402.

¹⁰² Isänmaan nimessä, *Suunta* 18.2.1922 no 7, s.73–74.

¹⁰³ Paaskoski 1997, 126–129.

Lainsäädännöllisistä uudistuksista huolimatta poliittinen ilmapiiri säilyi jännitteisenä. Kommunismin pelko säilyi voimakkaana erityisesti porvarillisissa ja oikeistoradikaaleissa piireissä, joissa Neuvosto-Venäjän olemassaolo ja kotimaisen äärivasemmiston järjestäytyminen tulkittiin pysyväksi turvallisuushakiksi. Vuoden 1922 eduskuntavaalit vahvistivat tätä asetelmaa, kun äärivasemmistolainen Suomen Sosialistinen Työväenpuolue nousi merkittäväksi poliittiseksi toimijaksi. Kehitys lisäsi poliittista polarisaatiota ja kavensi hallituksen mahdollisuuksia edistää kansallista eheytymistä.¹⁰⁴

Syksyllä 1918 suurtyönantajat tulkitsivat punakapinan mitätöineen ennen sotaa solmitut työsopimukset. Tulkinta tarjosi heille tilaisuuden palauttaa työnantajavalta työmarkkinoille ja määrittää työehdot yksipuolisesti. Aktivistien ja suurtyönantajien yhteistyössä perustama Yhtymä Vientirauha toimi esimerkkinä tästä kehityksestä. Sen tavoitteena oli estää lakot ja turvata vientiteollisuuden toiminta, mutta käytännössä se merkitsi lakonmurtotoiminnan järjestelmällistä hyväksymistä ja suojeluskuntien jäsenten hyödyntämistä työmarkkinakonflikteissa. Valtiovallan myötämielinen suhtautuminen tähän toimintaan osoittaa, kuinka kommunismin torjunta toimi perusteluna poikkeuksellisille keinoille ja hämärsi laillisuuden rajoja yhteiskuntarauhan nimissä.¹⁰⁵

Vuodet 1920–1922 osoittivat, että vaikka Suomen kansainvälinen asema oli vahvistunut, maan sisäinen eheytyminen oli yhä kesken. Kommunismin pelko vaikutti voimakkaasti poliittisiin päätöksiin ja oikeutti epätavallisia toimenpiteitä ja viivytti sovinnollisten ratkaisujen saavuttamista. Suojeluskuntien sisäiset ristiriidat, työmarkkinakonfliktit ja aktivistien liikehdintä ilmensivät poliittisen vastakkainasettelun syvenemistä.

Ståhlbergin laillisuuteen ja vakauteen perustuva politiikka pyrki rajoittamaan radikalismien vaikutuksia, mutta tästä huolimatta poliittinen vastakkainasettelu syveni ja alkoi kärjistyä poliittiseksi polarisaatioksi. Tässä tilanteessa Ståhlbergin politiikan tavoitteena oli suojella nuorta tasavaltaa ääriliikkeiden painostukselta ja pitää päätöksenteon laillisen ja parlamentaarisen järjestelmän puitteissa. Hän pyrki vastaamaan voimistuvaan poliittiseen painostukseen vahvistamalla presidentti-instituution legitimitettiin.

---

¹⁰⁴ Jussilla et al. 2009, 148–150.

¹⁰⁵ Siironen 2021, 124–127.

1920-luvulla harjoitettu eheytysohjelma edisti vähitellen poliittista vakautta, vahvisti parlamentaarista päätöksentekoa ja lisäsi luottamusta valtiollisiin instituutioihin. Tämä kehitys kavensi niiden epävirallisten ja ulkoparlamentaaristen vaikutuskanavien merkitystä, joiden varaan Kailan poliittinen toiminta oli suurelta osin rakentunut, ja heikensi siten hänen mahdollisuuksiaan vaikuttaa poliittisiin ratkaisuihin aiemmin käyttämillään keinoilla.

4 Ståhlbergin virkakauden myrskyinen loppu

4.1 Kaila AKS:n puheenjohtajana

Kaila tunnisti ylioppilaat potentiaalisina venäläisvastaisuuden kannattajina ja suuntasi venäläisvihamielisen kampanjansa tietoisesti akateemisiin piireihin. Akateeminen Karjala-Seura (AKS) perustettiin helmikuussa 1922 tilanteessa, jossa sisällissodan jälkeinen yhteiskunnallinen kahtiajako, heimosotien perintö ja Tarton rauhan herättämä pettymys loivat otollisen maaperän uuden, radikaalin ylioppilasliikkeen synnylle. Kaila näki AKS:n strategisena välineenä, jonka kautta hän saattoi vaikuttaa tulevaan sivistyneistöön ja muokata sen poliittista ajattelua kansallismieliseen ja venäläisvastaiseen suuntaan. Hän tunnisti seuran poliittisen potentiaalin varhain ja pyrki määrätietoisesti ohjaamaan sen toimintaa omien tavoitteidensa mukaisesti.¹⁰⁶

Tutkimuskirjallisuudessa AKS:n perustajajäsenenä on vakiintuneesti pidetty teologian ylioppilas Elias Simojokea, filosofian ylioppilas Erkki Räikköstä ja lääketieteen ylioppilas Reino Vähäkalliota, jotka olivat kaikki osallistuneet epäonnistuneelle Aunuksen heimosotaretkelle keväällä 1919. Tämä tulkinta on liittänyt seuran synnyn nuorten heimosotureiden kokemaan pettymykseen ja heidän haluunsa jatkaa toimintaansa Karjalan puolesta. Kailan arkistossa säilyneet kokousmuistiinpanot ja kirjeenvaihto viittaavat siihen, että Kaila ei liittynyt seuraan vasta sen perustamisen jälkeen, vaan kuului seuran alkuperäiseen perustajaryhmään ja osallistui aktiivisesti sen perustaviin kokouksiin helmi- ja maaliskuussa 1922.¹⁰⁷

Havainto on tutkimuksen kannalta tärkeä, koska se osoittaa, että AKS:n perustamisen taustalla ei ollutkaan pelkästään nuorten heimosotureiden pettymykset. Kailan arkistoaineisto osoittaa, että AKS:aa rakennettiin suunnitelmallisesti. Tämä tukee tulkintaa, jonka mukaan AKS toimi Kailalle välineenä poliittisen vaikuttamisen ja mobilisaation välineenä, eikä pelkästään nuorten aatteellisena liikkeenä.

---

¹⁰⁶ Valtonen 2018, 250–251.

¹⁰⁷ Akateemisen Karjala-Seuran kokoelma. Asiakirja AKS:n perustavista kokouksista helmikuussa–maaliskuussa 1922.

Seuran alkuperäiseksi tehtäväksi määriteltiin Itä-Karjalan pakolaisten auttaminen, ja Karjala-aatteen levittämiseksi seura julkaisi Itä-Karjala-aiheisen postikorttisarjan, josta tuli nopeasti suosittu ja joka lisäsi seuran tunnettuutta. Vuonna 1923 AKS:n puheenjohtajaksi valittu Kaila käytti asemaansa laajentaakseen seuran ohjelmallista painopistettä. Karjala-kysymyksen rinnalle nostettiin venäläisyyden järjestelmällinen vastustaminen, josta muodostui vähitellen keskeinen osa AKS:n poliittista identiteettiä. Kailan johdolla AKS:n toiminnassa korostui venäläisvastaisuus, jota perusteltiin kansallisella turvallisuudella, puolustustahdon vahvistamisella ja historiallisilla kokemuksilla sortokausista.¹⁰⁸

Kailan ja varapuheenjohtaja Niilo Kärjen johdolla AKS muotoutui 1920-luvun puoliväliin mennessä kurinalaiseksi, suljetuksi ja sotilaallisesti organisoiduksi järjestöksi. Seuran ideologia yhdisti heimosotien perinnön, kansallismielisen liikehdinnän ja aitosuomalaisen kielipoliittisen ohjelman kokonaisuudeksi, joka kuvasti aikakauden oikeistoradikaalin opiskelijaliikkeen luonnetta ja tavoitteita.¹⁰⁹

Seuran sisälle syntyi salainen veljespiiri, Vihan Veljet, jonka sihteerinä ja käytännön johtajana toimi Erkki Räikkönen. Vihan Veljien perustamiskokouksessa Kaila piti puheen, joka kiteytti hänen ajattelunsa venäläisyydestä ja sen uhasta. Kaila totesi, ettei venäläisvastaisuus ollut poliittinen kannanotto, vaan välttämätön osa puolustustahdon vahvistamisessa. Puheensa päätteeksi Kaila kehotti paikallaolijoita vannomaan ”Jumalan, isänmaan ja kodin nimessä” ikuista vihaa ryssää kohtaan. Salaisen veljespiirin tehtäväksi määriteltiin ”ryssänvihan levittäminen kansamme keskuuteen”. Veljespiiri sulautui vähitellen osaksi AKS:ää niin, että järjestön johtokuntaan pääsy edellytti jäsenyyttä Vihan Veljissä. Veljespiirille luotiin oma tunnus: hopeakenttä, jossa idän ja lännen miekat ovat vastakkain, ja tunnuslause ”Pirua ja ryssää vastaan”. Veljespiirin tunnuslause sekä salainen organisaatorakenne korostivat liikkeen luonnetta ideologisena ja sotilaallisena yhteisönä.¹¹⁰

AKS:n tunnetuimpiin julkaisuihin kuului kesällä 1922 Helsingissä ilmestynyt pienpainate *Ryssästä saa puhua vain hammasta purren*, jonka toimitti Erkki Räikkönen ja joka painettiin laajana levikkijulkaisuna. Pamfletissa kuvataan ehdoton venäläisvastainen viholliskuva, jossa venäläisyys määritellään kansakuntaa uhkaavaksi ja venäläisvihan omaksuminen esitetään

¹⁰⁸ Silvennoinen & Tikka & Roselius 2016, 114–115.

¹⁰⁹ Meinander 1999, 62.

¹¹⁰ Klinge 2012, 88–90; Akateeminen Karjalaseura. Vihan Veljet -aineisto. Vihan Veljien vala ja sitoumus.

kansalaisvelvollisuutena.: venäläistä on vihattava ”niin syvästi ja sitkeästi, että sen vihan juuret eivät kuivu vielä kuolemassakaan”.¹¹¹

AKS:n tavoitteena oli kasvattaa jäsenistään maanpuolustushenkisiä ja kurinalaisia kansalaisia. Seura järjesti varuskuntavierailuja, levitti propagandajulkaisuja ja korosti asevelvollisuuden suorittamista jokaisen suomalaisen miehen kunniatehtävänä. Kaila piti välttämättömänä, että maanpuolustustahtoa vahvistettiin jo kouluopetuksessa ja että opettajat ja upseerit toimivat maanpuolustuskasvatuksen esikuvina. Historian opetuksessa tuli korostaa sortokausien, vapaussodan ja isonvihan kokemuksia viholliskuvan lujittamiseksi, ja myös kansanperinteestä ammennettuja ryssää arvostelevia sananlaskuja pidettiin kasvatuksen välineinä.¹¹²

4.2 Aitosuomalaisuus ja kielipolitiikan kiristyminen

Vuodesta 1923 alkaen aitosuomalaisuus nousi Kailan johdolla ryssävihan rinnalle Akateemisen Karjala-Seuran toiminnan toiseksi keskeiseksi ohjelmalliseksi linjaksi. Kielikysymyksestä muodostui AKS:lle keino laajentaa kansallismielistä liikehdintää heimoaatteen ja Venäjä-vastaisuuden rinnalla. Kaila vaati määrätietoisesti Helsingin yliopiston suomalaistamista ja ruotsin kielen opetuksen poistamista oppikouluista. Kailan ajattelussa kieli, kansallisuus ja poliittinen lojaalisuus kytkeytyivät tiiviisti toisiinsa. Yhteinen kieli nähtiin edellytyksenä yhteiselle kansalliselle tahdolle ja yhtenäiselle puolustukselle. Ruotsin kielen vahva asema erityisesti yliopistossa näyttäytyi Kailalle jäänteinä ajasta, joka hänen tulkintansa mukaan heikensi suomalaisen enemmistön poliittista ja kulttuurista itsetuntoa. Suomessa tarvittiin Kailan mielestä yhteinen kieli, kulttuuri ja arvot.¹¹³

Kielipolitiikka toimi Kailan käsissä taktisena työkaluna, jolla kansallistunne ja maanpuolustushenki kanavoitiin erityisesti opiskelijoiden keskuuteen. Aitosuomalaisuuden avulla AKS kykeni vahvistamaan maanpuolustustahtoa ja laajentamaan vaikutusvaltaansa liittämällä kielikysymyksen osaksi laajempaa oikeistoradikaalia maailmankuvaa. Tässä ajattelussa kansallinen olemassaolo ja yhtenäisyys eivät olleet vain poliittisia tavoitteita, vaan ne rakentuivat ehdottoman yksikielisyyden, kurin ja lojaalisuuden varaan. Kielikysymys tarjosi helposti ymmärrettävän sisäisen vastakkainasettelun, jossa ruotsinkielinen yliopistoliitti esitettiin esteenä kansalliselle yhtenäisyydelle ja puolustukselle.

¹¹¹ Akateeminen Karjalaseura 1922. Pienpaine.

¹¹² Koski 1983, 107; Valtonen 2018, 253.

¹¹³ Ahti 1999, 369.

Aitosuomalaisuus aiheutti seuran sisällä sisäisiä ristiriitoja. Seuran perustajajäsen Erkki Räikkönen irtautui AKS:stä vastustaessaan aitosuomalaisuuden liittämistä seuran ohjelmaan. Räikkönen katsoi, että kielikysymyksen nostaminen keskiöön hajotti kansallista yhtenäisyyttä ja vei huomion seuran alkuperäisistä tavoitteista, erityisesti Itä-Karjalan kysymyksestä ja venäläisvastaisesta heimopolitiikasta. Nygårdin mukaan Räikkösen ajattelussa kansallinen yhtenäisyys edellytti kieliryhmien välistä yhteistyötä, ei vastakkainasettelua. Kailan ajama aitosuomalaisuuskampanja rikkoi tämän tasapainon. Räikkösen ero seuran jäsenyydestä paljastaa AKS:n sisäisen erimielisyyden aitosuomalaisuuden merkityksestä kansalliselle yhtenäisyydelle.¹¹⁴

Aitosuomalaisuuskampanja kiristi poliittista ilmapiiriä ja vahvisti osaltaan vastakkainasettelua maltillisen parlamentarismien ja oikeistoradikaalin aktivismin välillä. Siinä missä Ståhlbergin edustama laillisuus- ja sovintolinja pyrki eheyttämään sisällissodan jakamaa yhteiskuntaa hyväksymällä moninaisuuden osaksi kansallista todellisuutta, Kailan aitosuomalaisuudessa kansalaisuus rajattiin niihin, jotka täyttivät ennalta määritellyt kriteerit, ja muut suljettiin kansakunnan ulkopuolelle. Kielipolitiikan kiristyminen ei siten ollut irrallinen kulttuurinen kiista, vaan osa laajempaa poliittista kamppailua siitä, millaiselle perustalle suomalainen kansakunta ja tasavalta tuli rakentaa.

Tulkintaa tukee se, että AKS:n kampanjointi ei rajoittunut yliopistopoliittisiin kysymyksiin, vaan se sidottiin toistuvasti maanpuolustukseen, lojaalisuuteen ja kansalliseen turvallisuuteen. Näin kielipolitiikasta tuli osa laajempaa valtiollisen järjestyksen ja poliittisen johtajuuden arviointia.

4.3 Kailan AKS:n puheenjohtajakauden poliittiset seuraukset

Kailan puheenjohtajakaudella Akateeminen Karjala-Seura politisoitui ja ideologisoitui. AKS ei enää toiminut ensisijaisesti heimoaateen tai Itä-Karjalan kysymyksen ympärille rakentuvana opiskelijajärjestönä, vaan siitä muotoutui oikeistoradikaali vaikuttajaverkosto, joka pyrki aktiivisesti muokkaamaan poliittista mielipidettä, kansallista identiteettiä ja käsitystä valtiovallan oikeutuksesta. Kaila käytti seuraavaa vaikuttaakseen poliittisiin näkemyksiin, kansalliseen identiteettiin ja nuoren tasavallan tulevaisuuteen. Yhdistys siirtyi

---

¹¹⁴ Nygård 1982, 72.

aatteellisesta ja kasvatuksellisesta isänmaallisuudesta kohti järjestelmällisempää, tavoitteellista ja poliittisesti suuntautunutta toimintaa. AKS:n vaikutus rakentui siitä, että seura kohdisti toimintansa tuleviin päättäjiin. Ylioppilaat, jotka siirtyivät myöhemmin merkittäviin asemiin yhteiskunnassa, omaksuivat seuran kansallismielisen ajattelutavan. Näin AKS muovasi suoraan niitä akateemisia ikäluokkia, joista muodostui myöhempien vuosikymmenien suomalainen eliitti.

Kailan venäläisvastaisuus- ja aitosuomalaisuuskampanjoiden näkyvimmit vaikutukset ilmenivät ennen kaikkea poliittisen ilmapiirin muutoksina. Venäläisvihamielisyyden lietsominen vahvisti yleistä käsitystä, jossa venäläisyys ja kommunismi näyttäytyivät yhtenäisenä uhkana. Se lisäsi turvattomuuden tunnetta sekä pelkoa mahdollisesta kommunistisesta vallankaappauksesta. Kailan ajattelussa kommunismi nähtiin ”ryssäläisyyden” ilmentymänä, ja sen vastustaminen oikeutti ryssävihan levittämisen. Tämän seurauksena kommunismin vastustamisesta tuli ideologinen keino vahvistaa kansalaisten kielteisiä tunteita Venäjää ja venäläisyyttä kohtaan. Vaikutukset eivät konkretisoituneet valtiollisissa ratkaisuisissa, mutta ne jyrkensivät julkista keskustelua ja vahvistivat mielikuvaa nuoresta tasavallasta ulkoisille ja sisäisille uhkille alttiina valtiona.¹¹⁵

Kailan ajattelussa maanpuolustustahti toimi kansaa yhdistävänä voimana, mutta käytännössä AKS:n ideologinen linja sulki merkittäviä yhteiskunnallisia ryhmiä tämän yhtenäisyyden ulkopuolelle. Työväenliike ei jakanut ryssävihan tai aitosuomalaisuuden lähtökohtia, eikä AKS onnistunut tavoittamaan laajaa kansansuosiota. Seuran jäsenmäärä pysyi koko 1920-luvun ajan verrattain pienenä, mutta sen vaikutusvalta ylitti määrällisen kokonsa. AKS toimi ennen kaikkea mielipidevaikuttajana ja poliittisen ilmapiirin kiristäjänä.¹¹⁶

Kailan puheenjohtajakaudella Akateeminen Karjala-Seuran toiminta vaikutti ennen kaikkea presidentti-instituution asemaan. Seuran piirissä presidentti K. J. Ståhlberg asetettiin suoranaisesti vastuuseen niistä ratkaisuisista, joita pidettiin kansallisesti vahingollisina. Ståhlbergia pidettiin vastuullisena Tarton rauhan niin sanotuista myönnytyksistä sekä heimosotien tavoitteiden kariutumisesta. Seura levitti lehdistössä ja opiskelijapiireissä käsitystä presidentin heikkoudesta ja kyvyttömyydestä torjua Neuvosto-Venäjän muodostamaa uhkaa. Presidentin politiikan katsottiin vaarantavan Suomen turvallisuuden ja

¹¹⁵ Karenmaa 1998, 157–160; E.E. Kailan kokoelma. Kansalaistietotoimiston toimintaohje. PK 637/2.

¹¹⁶ Karenmaa 1998, 167; Koski 1983, 99.

kansalliset tavoitteet. Presidentti personoitui AKS:ssä poliittiseksi vastustajaksi, jonka katsottiin estäneen aktiivisen ja määrätietoisin kansallisen politiikan toteutumisen.

AKS:n retoriikassa kritiikki kohdistui yhä selvemmin itse järjestelmään, ei ainoastaan yksittäisiin ratkaisuihin. Parlamentarismi esitettiin tehottomana ja hajottavana, puoluepolitiikka kansallista yhtenäisyyttä murentavana ja laillisuusajattelu passiivisuutena, joka altisti Suomen ulkoisille ja sisäisille uhkille.

Santeri Alkion Kailalle lähettämät kirjeet vuosilta 1923–1924 osoittavat, että Kailan radikalisoituminen herätti huolta Alkiossa. Alkio tunnisti Kailan organisatoriset kyvyt ja isänmaallisen motivaation, mutta pyrki toistuvasti hillitsemään tämän kärjistävää ilmaisua ja varoitti poliittisista seurauksista. Kirjeenvaihto paljastaa jännitteen Kailan ja Alkion välillä. Kaila ei ollut valmis luopumaan linjastaan, vaan piti kärjistystä välttämättömänä keinona herättää suomalaisten maanpuolustustahto.¹¹⁷

4.4 Kommunistien pidätykset ja eduskunnan hajotus

Kommunismien pelon voimistuminen 1920-luvun alun Suomessa juonsi juurensa sisällissodan poliittisesta perinnöstä, mutta sitä vahvisti Neuvosto-Venäjän muodostama ulkoinen uhka sekä pelko kommunistisen liikkeen leviämisestä ja sen vaikutuksesta Suomen sisäiseen järjestykseen. Kommunistit olivat äärioikeistolaisten vastatoimista huolimatta onnistuneet vakiinnuttamaan asemiaan työväenjärjestöissä ja keskeisissä ammattijärjestöissä, mikä herätti oikeistopiireissä pelon Neuvostoliiton tukemasta ja suomalaisten kommunistien toteuttamasta vallankaappauksesta.

Kesällä ja syksyllä 1923 hallitus ryhtyi jyrkkiin toimiin kommunistista liikettä vastaan. Kommunistien johtamien järjestöjen lakkauttaminen ja laajat pidätykset, mukaan lukien äärivasemmiston kansanedustajien vangitseminen, kavensivat olennaisesti parlamentaarista toimintaa. Toimenpiteitä perusteltiin Etsivän Keskuspoliisin selvityksillä aseellisen vallankumouksen valmistelusta, mutta niiden mittakaava ja kohdistuminen myös vaaleilla valittuihin edustajiin herättivät julkista keskustelua pidätyksien laillisuudesta.¹¹⁸

---

¹¹⁷ E. E. Kailan kokoelma II. Kirjeenvaihtoa. Santeri Alkion kirjeet Kailalle 25.8.1923 ja 28.10.1923.

¹¹⁸ Meinander 1999, 64–67.

Kommunistien vangitsemisella oli merkittäviä poliittisia ja institutionaalisia seurauksia. Pidätyksien seurauksena eduskunta jäi vajaalukuiseksi. Nämä niin sanotut ”Kallion leikkaukset” heikensivät olennaisesti kommunistisen liikkeen asemaa Suomessa, sillä julkinen puoluetoiminta kiellettiin ja kommunistit pakotettiin toimimaan maan alla. Tämän seurauksena kommunistien vaikutusmahdollisuudet yhteiskunnallisessa ja poliittisessa päätöksenteossa vähenivät huomattavasti. Aktivistipiireissä vangitsemisia ja puoluetoiminnan kieltämistä pidettiin ratkaisevana voittona kommunismin tukahduttamisessa ja kansallisen järjestyksen vahvistamisessa.¹¹⁹

Presidentti katsoi, että parlamentaarisen järjestelmän toimivuus ja legitimitetti olisivat vaarassa, mikäli vajaalukuinen eduskunta jatkaisi toimintaansa poikkeustilassa. Ongelmana oli, hyväksytäänkö eduskunnan päätökset, jos osa valituista edustajista on poissa pakotettuina. Ståhlberg pyrki ratkaisemaan legitimitettiongelman palauttamalla eduskunnan kokoonpanon normaalin vaaliprosessin kautta. Presidentti käytti tammikuussa 1924 ensimmäistä kertaa hallitusmuodossa hänelle säädettyä oikeutta hajottaa eduskunta ja määräsi uudet vaalit pidettäväksi huhtikuussa.¹²⁰

Ståhlberg tulkitsi hallitusmuotoa niin, että presidentillä oli poikkeustilanteissa laaja harkintavalta. Tämän vuoksi eduskunnan hajottamispäätöksen perustelut muodostuivat keskeiseksi mittapuuksi presidentin vallankäytön oikeutukselle. Ståhlberg ankkuroi ratkaisunsa perustuslain säännöksiin, joiden mukaan presidentin tehtävänä oli turvata poliittisen järjestelmän toimivuus. Hänen näkemyksensä mukaan harkintavallan käyttäminen parlamentaarisen järjestelmän sääntöjen puitteissa erotti laillisen vallankäytön mielivallasta ja vahvisti presidentti-instituution legitimitettä.¹²¹

Eduskunnan hajottaminen oli presidentin sisäpoliittisista valtaoikeuksista merkittävin. Ståhlbergin päätös hajottaa eduskunta perustui poliittiseen realismiin sekä määrätietoiseen harkintaan. Ståhlbergin kokemukset vuoden 1918 tynkäeduskunnasta selittävät ratkaisua. Vajaalukuinen eduskunta oli tuolloin saksalaissuuntauksen paineessa yrittänyt kyseenalaisin keinoin muuttaa Suomen monarkiaksi ja kaventaa kansalaisten poliittisia oikeuksia.

---

¹¹⁹ Kekkonen 2013, 46–47.

¹²⁰ K.J. Ståhlbergin arkisto. Ahvenanmaan kysymys 1922–1924. Luonnokset eduskunnan hajotuksesta.

¹²¹ Jansson 1999, 42–43.

Presidentti katsoi tehtäväkseen estää vastaavanlaisen poikkeustilan toistuminen, jotta vähemmistön ajamat tavoitteet eivät voisi syrjäyttää enemmistön tahtoa.¹²²

Päätös oli poikkeuksellinen ja herätti voimakasta kritiikkiä erityisesti oikeistopuolueissa. *Suunnan* mukaan eduskunnan olisi pitänyt jatkaa toimintaansa vajaanlukuisena. Lehden mukaan ei ollut mitään yleisiä syitä, joilla olisi voitu perustella eduskunnan hajottamista. Lehden mukaan olisi ollut perusteltua jäädä odottamaan Turun hovioikeuden päätöstä pidätettyjen kommunistien kansanedustajien asiassa. Lehden mukaan porvarilliset puolueet ja hallitus suhtautuivat eduskunnan hajottamiseen yksimielisen kielteisesti. *Suunta* väitti SDP:n painostaneen presidenttiä uhkaamalla, että puolueen kansanedustajat jättäytyisivät pois eduskuntatyöstä, mikäli valtiopäivät jatkuisivat helmikuun alussa vanhalla kokoonpanolla. *Suunnan* mukaan tasavallan päämies oli näin antanut epäparlamentaarisen, epäkansanvaltaisen ja laittoman painostuksen vaikuttaa päätökseensä, mikä oli lisännyt sosialistien mahdollisuuksia vaalivoittoon.¹²³

Ståhlberg itse perusteli ratkaisuaan laillisuusperiaatteella: hänen tulkintansa mukaan presidentin velvollisuus oli turvata parlamentaarisen järjestelmän toiminta myös tilanteissa, joissa poliittinen paine kohdistui itse instituutioihin. Eduskunnan hajotus ei siten ollut myönnytys ääriivasemmistolle, vaan yritys palauttaa päätöksenteko normaalin demokraattisen prosessin piiriin.¹²⁴

4.5 Upseerikriisi

Ståhlbergin suhde armeijaan ja suojeluskuntiin säilyi koko hänen presidenttikautensa ajan etäisenä ja ajoittain selvästi jännitteisenä. Jännitteitä kärjisti Ståhlbergin periaatteellinen näkemys, jonka mukaan presidentti-instituution tuli olla riippumaton sekä puolustuslaitoksesta että suojeluskuntajärjestöstä. Hänen johdonmukaisena linjanaan oli, ettei puolustuslaitoksesta saanut muodostua ”valtiota valtiossa”, vaan sen tuli pysyä poliittisesti puolueettomana ja toimia laillisen valtiovallan alaisuudessa. Tätä periaatetta tukee myös hänen ratkaisunsa nimittää puolustusministereiksi ammattiupseereita, jotta puolustuslaitos pysyi puoluepolitiikan ulkopuolella eikä politisoitunut.¹²⁵

¹²² Hentilä ja Hentilä 2022, 266–271; Hallberg, Martikainen, Nousiainen ja Tiikkanen 2009, 49.

¹²³ Hallitus vaihtuu eduskunnan hajotuksen vuoksi, *Suunta*.19.1.1924 no 3 s. 5–7.

¹²⁴ Hentilä ja Hentilä 2022, 268–271.

¹²⁵ Laukka 2022, 218–219.

Kevään 1924 upseerikriisi oli presidentti Ståhlbergin virkakauden vakavin sisäpoliittinen ja institutionaalinen kriisi. Kyse ei ollut ainoastaan puolustuslaitoksen sisäisestä henkilöstökiistasta, vaan laajemmasta valtakamppailusta, jossa määriteltiin sotilaallisen vallan, poliittisen johdon ja presidentin ylipäällikkyyden keskinäisiä rajoja. Kriisi kytkeytyi läheisesti oikeistoradikaalien pyrkimykseen vaikuttaa puolustuspolitiikan suuntaan ja haastaa presidentin laillisuuslinjaa. Kaila hyödynsi kriisiä osana venäläisvastaista kampanjaansa.

Puolustuslaitoksen sisäiset jännitteet olivat pitkälti seurausta keisarillisessa Venäjän armeijassa palvelleiden upseerien ja Saksassa koulutettujen jääkärien välisestä vastakkainasettelusta. Jääkärit tulkitsivat asemansa heikentyneen Ståhlbergin presidenttikaudella ja tulkitsivat ylennysten ja nimitysten perustuvan tietoisesti heille epäedullisiin, virkavuosiin nojaaviin kriteereihin. Presidentti puolestaan noudatti johdonmukaisesti laillisuusperiaatetta ja katsoi, ettei sotilashallinnon nimityksissä voitu poiketa säädetyistä virkaperusteista poliittisen painostuksen vuoksi. Tämä laillisuusperiaatteeseen nojaava menettely herätti erityistä tyytymättömyyttä jääkäripiireissä, joissa se tulkittiin tietoiseksi ratkaisuksi hidastaa jääkäriupseerien etenemistä.¹²⁶

Kailan toiminta kriisitilanteessa ei rajoittunut ainoastaan yksittäisten jääkärivaatimusten tukemiseen, vaan hän osallistui aktiivisesti myös näiden vaatimusten poliittiseen ilmaisemiseen ja julkiseen perustelemiseen. Hän käytti asemaansa Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajana, Maalaisliiton puolustuspoliittisena neuvonantajana sekä *Ilkan* ja *Sana ja Miekka* -lehden kirjoittajana liittääkseen upseerikriisin osaksi turvallisuuspoliittista keskustelua. Kailan näkemyksen mukaan upseerikriisissä oli kyse puolustusvoimien kyvystä turvata Suomen puolustus.

Keväällä 1924 jääkärien tyytymättömyys konkretisoitui useina muistioina ja kirjelminä, joissa puolustuslaitoksen ylintä johtoa arvosteltiin ankarasti. Asiakirjoissa korostettiin johdon epäpätevyyttä ja väitettyä venäläistaustaisuuden haitallista vaikutusta puolustuslaitoksen toimintakykyyn. Jääkärit vaativat puolustuslaitoksen perusteellista uudelleenjärjestämistä ja kenraali Mannerheimin palauttamista armeijan johtoon.¹²⁷

---

¹²⁶ Tiihonen, 2021, 88–89.

¹²⁷ K.J. Ståhlbergin arkisto. Jääkärieverstiluutnantti Waldemar Hägglundin laatima erittäin salainen muistio puolustuslaitoksen tilasta 30.4.1924. Puolustuslaitos 1919–1925.

Kriisin kärjistyessä jääkäritaustaiset upseerit turvautuivat poikkeukselliseen painostuskeinoon uhkaamalla joukkoeroamisilla. Keväällä 1924 joukko jääkäritaustaisia upseereita toimitti puolustusministeri Ivar Aminoffille ja presidentti Ståhlbergille jyrkän kirjelmän, jossa he ilmoittivat aloittavansa joukkoeroamiset 22. huhtikuuta, ellei heidän vaatimuksiinsa suostuttaisi. Kirjelmässä edellytettiin sotaväen päällikön, kenraali Karl Fredrik Wilkaman sekä yleisesikunnan päällikön, kenraali Carl Enckellin, erottamista. Molemmat kenraalit nauttivat presidentti Ståhlbergin luottamusta, eikä presidentti suostunut vaatimukseen. Tämän seurauksena valtaosa vakinaisessa palveluksessa olleista jääkäritaustaisista upseereista jätti kevään aikana eroanomuksensa puolustusministeriölle. Laajamittaiset eroanomukset muodostivat poikkeuksellisen voimakkaan poliittisen painostuskeinon, joka teki kriisin vakavuuden näkyväksi ja pakotti hallituksen ryhtymään toimiin puolustusvoimien toimintakyvyn turvaamiseksi.¹²⁸

Kenraali Wilkaman presidentille laatima muistio tarjoaa kriisistä vastakkaisen tulkinnan. Wilkama ei kiistänyt puolustuslaitoksen sisäisiä ongelmia. Hänen mukaansa tilanne liittyi “epäluottamukseen esikunnan johdon ja hallituksen välillä” sekä puolustuslaitoksen sisäisiin kiistoihin, jotka olivat alkaneet horjuttaa armeijan yhtenäisyyttä ja kuria, mutta torjui käsityksen sen täydellisestä rappeutumisesta. Hänen mukaansa kriisin ytimessä oli poliittinen painostus, joka horjutti armeijan kuria ja lojaalisuutta lailliselle esivallalle.¹²⁹

Presidentti Ståhlberg joutui ratkaisemaan kriisin tilanteessa, jossa sotilaallinen painostus, julkinen mielipidevaikuttaminen ja puoluepoliittiset intressit kietoutuivat toisiinsa. Hän ei voinut hyväksyä vaatimusta, jonka mukaan upseeristo tai sen tukijat saisivat sanella ylimmän johdon nimitykset. Samalla hän joutui tunnustamaan puolustuslaitoksen toimintakyvyn kohdistuvan uhan. Ratkaisuna oli kompromissi, jossa osa ylimmästä johdosta vaihdettiin, mutta ylipäällikkyyks ja nimitysvalta säilyivät muodollisesti presidentin käsissä. Vaikka ylipäällikkyyks säilyi muodollisesti presidentillä, kriisi teki näkyväksi, että poliittinen liikkumatila saattoi kaventua painostuksen alla.

Tiihosen tulkinnan mukaan Ståhlbergin tavoitteena oli upseerikriisissä säilyttää ylipäällikkyyks presidentin käsissä ja pitää puolustuslaitos mahdollisimman etäällä puoluepolitiikan

---

¹²⁸ Laukka 2022, 219; Jussila & Hentilä & Nevakivi 2009, 145

¹²⁹ K.J. Ståhlbergin arkisto Puolustuslaitos 1919–1925. Kenraali Wilkaman presidentti Ståhlbergille osoitettu muistio upseerien jättämien joukkoeroanomusten johdosta 30.5.1924.

valtakamppailuista. Jääkärien painostuksen jälkeen tehdyt upseerivaihdokset tulkittiin oikeistoradikaaleissa piireissä merkiksi siitä, että presidenttiä voitiin pakottaa myönnytyksiin, vaikka puolustuslaitos säilyi muodollisesti presidentin ohjauksessa eikä Mannerheimia palautettu sen johtoon. Tämä herätti kysymyksiä presidentin aseman poliittisesta kestävyydestä erityisesti tilanteissa, joissa painostus sai tukea eri puolilta puoluekenttää. Tiihosen mukaan kriisi oli presidentille nöyryyttävä, mutta nöyryytyksestä huolimatta hän kykeni säilyttämään puolustuslaitoksen muodollisesti presidentin ohjauksessa.¹³⁰

Kailan näkökulmasta kriisin lopputulos oli kaksijakoinen. Yhtäältä jääkäriupseerien asema vahvistui ja puolustuslaitoksen johto uudistui osittain heidän vaatimustensa mukaisesti. Toisaalta presidentti säilytti muodollisen ylipäällikkyyden. Upseerikriisi osoitti, miten ulkoparlamentaarinen painostus kykeni horjuttamaan presidentin vallankäytön oikeutusta ilman muodollista toimivallan muutosta.

Upseerikriisin yhteydessä on esitetty väite, jonka mukaan Kaila olisi pyrkinyt vaikuttamaan suoraan presidentti Ståhlbergiin kriisin ratkaisemiseksi. Hänen veljensä Toivo T. Kaila kertoo muistelmissaan, että Elmo Kaila olisi luvannut presidentille jääkäriupseerien peruvan eroanomuksensa, mikäli Ståhlberg sitoutuisi olemaan asettumatta ehdolle vuoden 1925 presidentinvaaleissa. Toivo Kailan mukaan presidentti olisi hyväksynyt ehdotuksen neuvoteltuaan pääministeri Lauri Ingmanin kanssa. Väitteelle ei ole löytynyt tukea arkistolähteistä, ja Blomstedt on myöhemmin kiistänyt väitteen.¹³¹

Toivo T. Kailan esittämä väite kertoo enemmän aikakauden poliittisesta ilmapiiristä ja vallankäytön mielikuvista kuin siitä, mitä upseerikriisissä tosiasiallisesti tapahtui. Vaikka lähteet eivät tue käsitystä siitä, että Elmo Kaila olisi painostanut presidenttiä suoraan, väite on tutkimuksellisesti merkittävä. Tätä voidaan tulkita pyrkimykseksi määritellä Elmo Kaila vuoden 1924 upseerikriisin taustalla keskeiseksi ja poikkeuksellisen vaikutusvaltaiseksi toimijaksi sekä korostaa sitä, kuinka laajaksi hänen valtansa suhteessa presidenttiin haluttiin tuolloin nähdä.

---

¹³⁰ Tiihonen 2020, 88–89.

¹³¹ Kaila 1954, 97; Blomstedt 1969, 458.

4.6 Ståhlberg ei hakenut jatkokautta

Ståhlberg kieltäytyi asettumasta uudelleen ehdolle presidentinvaaleissa maaliskuussa 1925. Päätös oli kypsynyt hyvissä ajoin ennen virkakauden päättymistä. Seppo Hentilän ja Marjaliisa Hentilän mukaan Ståhlberg ilmoitti jo syksyllä 1923 ystävälleen Eero Erkolle, ettei aio hakea toista presidenttikautta, ja totesi tuolloin päätöksensä olevan lopullinen.¹³²

Ståhlbergin päätökseen olla asettumatta ehdolle toiselle presidenttikaudelle vaikutti useita tekijöitä. Omien perustelujensa mukaan hän oli jo hoitanut täyden presidenttikauden, ja tehtävä oli osoittautunut poikkeuksellisen raskaaksi jatkuvien ulko- ja sisäpoliittisten kriisien vuoksi. Juhani Suomen mukaan keskeinen syy haluttomuuteen jatkaa oli kuitenkin Ståhlbergin syvä kyllästyminen häneen kohdistuneeseen arvosteluun. Armeijan, suojeluskuntajärjestön ja oikeistoradikaalien jatkuvan kritiikin kohteena oleminen oli pitkällä aikavälillä kaventanut presidentin poliittista liikkumatilaa ja heikentänyt hänen henkilökohtaista jaksamistaan.¹³³

Kailan toiminnan voidaan tulkita vaikuttaneen presidentin päätökseen olla hakematta jatkokautta. Lehdistökampanjat, suojeluskuntien ja upseeripiirien mielialojen muokkaaminen sekä toistuvat kriisiytymiset loivat ilmapiirin, jossa presidentin asema näyttäytyi jatkuvasti kiistanalaisena. Vaikka Kailan vaikutusta presidentin päätökseen ei voida osoittaa suoraksi tai yksiselitteiseksi, hänen toimintansa oli osa sitä poliittista painetta, jonka keskellä Ståhlberg joutui arvioimaan omaa jatkoaan.

Seppo Hentilän ja Marjaliisa Hentilän mukaan Ståhlberg näki presidentin vaihtumisen parantavan luottamusta tasavaltaan. Suomen kansainvälinen asema oli hänen arvionsa mukaan vakiintunut ja poliittinen järjestelmä toiminnallisesti kunnossa. Vetäytymisellään hän halusi osoittaa, että presidentin valta perustuu laillisiin menettelyihin eikä henkilökohtaiseen asemaan. Samalla ratkaisu oli Ståhlbergin keino osoittaa vastustajilleen, että presidentin asemaa ei puolustettu vallassa pysymällä, vaan vahvistamalla presidentti-instituution riippumattomuutta ja parlamentaarista jatkuvuutta.¹³⁴

---

¹³² Hentilä ja Hentilä 2022, 436.

¹³³ Suomi 2023b, 530–531

¹³⁴ Hentilä ja Hentilä 2022, 437.

Toukokuun lopussa 1924 Ståhlberg ilmoitti eduskuntaryhmien puheenjohtajille, ettei hän aio jatkaa presidenttinä. Vaikka uutinen herätti laajaa spekulatiota päätöksen taustoista ja Ståhlbergin jatkamista pidettiin yleisesti toivottavana, hän pysyi kannassaan horjumattomana.¹³⁵ Tämä päättäväisyys käy ilmi myös Ester Ståhlbergin päiväkirjamerkinnöistä tammikuulta 1925. Hän kirjasi ylös, että presidentti tuki seuraajakseen Suomen Pankin pääjohtajaa Risto Rytä. Vaikka osa valitsijamiehistä suunnitteli yhteistä vetoamista Ståhlbergin taivuttamiseksi jatkokaudelle, Ester Ståhlberg arvioi, ettei mikään ulkopuolinen paine saisi hänen aviomiestään muuttamaan päätöstään vetäytyä tehtävästä.¹³⁶

Aikalaislähteet osoittavat, että päätös herätti laajaa keskustelua sekä sen taustoista että presidentin virkakauden merkityksestä. Lehdistö ei arvioinut ainoastaan Ståhlbergin henkilöä, vaan osallistui aktiivisesti tulkintaan siitä, millaiseksi presidentti-instituutio oli hänen kaudellaan muotoutunut. Lehdistöaineistoa tarkastellaan tässä tulkintakamppailuna: miten Ståhlbergin kauden merkitys määriteltiin ja miten presidentti-instituution kehitystä arvioitiin Ståhlbergin virkakauden jälkeen.

Lehdistön arvioissa piirtyi kuva presidentistä, jonka virkakausi merkitsi Suomen tasavaltalaisen järjestelmän vakiinnuttamista ja jonka johdonmukainen, laillisuuteen nojaava toimintatapa loi perustan valtiolliselle vakaudelle, vaikka se herätti myös ristiriitoja eri poliittisissa leireissä. Hänen päätöstään olla jatkamatta presidenttinä pidettiin käännekohtana, joka päätti yhden poliittisen aikakauden ja avasi tien uudelle vaiheelle. Lehdistön kirjoituksista välittyy näin sekä laaja yhteisymmärrys Ståhlbergin merkityksestä tasavallan rakentajana.

Porvarillisessa ja liberaalissa lehdistössä Ståhlbergin kautta luonnehdittiin ennen kaikkea vakauden ja oikeusvaltion rakentamisen ajaksi. *Turun Sanomat* korosti presidentin merkitystä vaikeiden vuosien vakauttajana ja katsoi hänen toteuttaneen ne odotukset, joita tasavaltalaisen järjestelmän kannattajat olivat häneen asettaneet. *Helsingin Sanomat* luonnehti Ståhlbergin kautta tasavallan rakentamisen vaiheeksi, jossa presidentti johdonmukaisesti puolusti parlamentarismia ja oikeusvaltiota ulkoisten ja sisäisten paineiden alla. Näissä tulkinnoissa

---

¹³⁵ Hentilä ja Hentilä 2022, 445.

¹³⁶ Ståhlberg 1922, 296. Päiväkirjamerkintä 27.2.1922.

presidentti näyttäytyi institutionaalisen vakauden takaajana, jonka toiminta oli luonut edellytykset parlamentaarisen järjestelmän vakiintumiselle.¹³⁷

Työväenlehdissä painotukset olivat osin toisenlaisia, mutta johtopäätökset olivat samansuuntaisia. *Pohjolan Työmies* korosti Ståhlbergin kykyä vastustaa porvarillista painostusta ja antoi hänelle tunnustusta laillisuuden puolustajana. Lehden mukaan presidentti toimi itsenäisesti eikä suostunut äärioikeiston vaatimuksiin. Tämä vahvisti kuvaa presidentistä voimana, joka hillitsi ääri liikkeitä ja piti valtion vakaana.¹³⁸

Maakuntalehdissä Ståhlbergin kautta arvioitiin ennen kaikkea rauhan säilyttämisen näkökulmasta. Edistyspuolueen *Tampereen Sanomat* puolestaan korosti presidentin ansioita ulkoisen ja sisäisen rauhan säilyttäjänä. Lehden mukaan kansan suuri enemmistö oli toivonut hänen jatkavan presidenttinä, mutta erityisesti kokoomuksen johdon epäluulo presidenttiä kohtaan oli tehnyt jatkosta mahdottoman.¹³⁹

Suunnan artikkelin voidaan tulkita ilmentävän oikeistoradikaalien leppymätöntä vihamielistä suhtautumista sekä Kokoomukseen että presidentti Ståhlbergiin. Lehti ei kritisoinut presidenttiä ainoastaan poliittisista ratkaisuksista, vaan kyseenalaisti koko hänen edustamansa laillisuus- ja parlamentarismilinjan. *Suunnan* kirjoituksissa Ståhlbergin presidenttikausi esitettiin epäonnistuneena ja jopa toimintana presidentti-instituutiota vastaan. Kritiikki ei kohdistunut vain presidentin yksittäisiin ratkaisuihin, vaan ennen kaikkea hänen edustamaansa laillisuus- ja parlamentarismilinjaan. Oikeistoradikaalien näkökulmasta tämä linja näyttäytyi passiivisena ja kansallista etua vaarantavana. *Suunnan* kirjoittelu ilmentää pyrkimystä horjuttaa presidentti-instituution legitimitettä juuri siinä vaiheessa, kun se oli Ståhlbergin kaudella vakiintumassa osaksi parlamentaarista järjestelmää. Epäluottamus kohdistui siten paitsi presidenttiin henkilönä myös itse instituutioon.¹⁴⁰

K. J. Ståhlbergin päätös olla hakeutumatta jatkokaudelle vuonna 1925 päätti hänen presidenttikautensa ja siirsi tasavallan poliittisen järjestelmän uuteen vaiheeseen. Lauri Kristian Relanderin valinta presidentiksi vuonna 1925 osoitti, että tasavaltainen

¹³⁷ Ratkaisun tapahduttua, *Turun Sanomat*, 1.3.1924 no 6389 s. 4; Presidentti valtakauden päättyessä, Helsingin *Sanomat*, 01.03.1925 no 59 s. 4.

¹³⁸ Valtiopäämies on vaihtunut, *Pohjolan työmie*s, 03.03.1925 no 50 s. 2.

¹³⁹ Tasavallan nykyinen presidentti K. J. Ståhlberg, *Tampereen Sanomat* 11.1.1924 no 8 s. 4.

¹⁴⁰ Katsaus valtiollisiin tapahtumiin, *Suunta* 21.2.1925 no 8 s.1.

hallintojärjestelmä oli vakiintunut K. J. Ståhlbergin presidenttikauden aikana. Relanderin nousu presidentiksi oli seurausta puoluepoliittisesta taktikoinnista valitsijamieskokouksessa, mutta juuri tämänkaltaisen kamppailun rauhanomainen läpivienti korosti järjestelmän kestävyyttä.

Presidentinvaali osoitti, ettei suomalainen tasavalta ollut enää riippuvainen yksittäisestä vahvasta johtohahmosta, vaan sen legitimizeetti nojasi vakiintuneisiin perustuslaillisiin instituutioihin. Nuoren tasavallan instituutiot olivat kyenneet kestämään sisäiset ristiriidat ja poliittisen painostuksen, ja presidentin virasta oli muodostunut kiinteä osa parlamentaarista järjestelmää. Tasavallan johtajuus ja sen legitimizeetti perustuivat näin entistä selvemmin poliittisen järjestelmän vakauteen.

5 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa on tarkasteltu Elmo E. Kailan poliittista toimintaa oikeistoradikaalien aktivistiverkoston keskeisenä taustavaikuttajana ja analysoitu, miten tämä toiminta kyseenalaisti presidentti K. J. Ståhlbergin edustamaa laillisuus- ja parlamentarismilinjaa vuosina 1919–1925. Tutkimuskysymys oli, millä tavoin Kailan ulkoparlamentaarinen vaikuttaminen haastoi vallankäytön perustuslaillisia rajoja, ja millaisia seurauksia tällä oli presidentti-instituution legitimitetille tasavallan alkuvuosina. Tarkastelu on kohdistunut erityisesti tilanteisiin ja toimintatapoihin, joissa oikeistoradikaali aktivismi pyrki vaikuttamaan valtiolliseen päätöksentekoon presidentti-instituution ohi tai sitä painostaen.

Oikeistoradikaalin aktivismin ja presidentti-instituution välinen vastakkainasettelu tapahtui ajankohtana, jossa poliittinen järjestelmä ja vallankäytön käytännöt olivat vielä vakiintumattomia. Poliittisen järjestelmän keskeneräisyys ja demokratiakehitys loivat uusia vastakkainasetteluja ja johtivat mielipiteiden radikalisoitumiseen. Tässä murrosvaiheessa syntyi tilaa yksittäisille toimijoille ja epävirallisille verkostoille, jotka kyseenalaistivat laillisen vallankäytön legitimitetin ja pyrkivät muokkaamaan käsityksiä siitä, millaisin perustein poliittista valtaa tuli käyttää.

Kailan ajattelua hallitsi näkemys Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisen sodan väistämättömyydestä. Puolustustahto ja isänmaanrakkautta syntyivät vihasta sitä kohtaan, jonka katsottiin uhkaavan isänmaan vapautta ja itsenäisyyttä. Hänen mukaansa puolustustahto edellytti voimakasta kansallistuntoa ja oikeanlaista isänmaanrakkautta.

Kailan vaikutus ei perustunut laajaan kansansuosioon tai parlamentaariseen toimintaan, vaan epäviralliseen vaikuttamiseen. Tasavallan poliittiset rakenteet olivat vielä keskeneräisiä, ja juuri tämä mahdollisti sen, että ulkoparlamentaarin painostus saattoi synnyttää vakavia poliittisia kriisejä ja koetella presidentti-instituution asemaa.

Kaila karttoi julkisia ja muodollisia valta-asemia, mutta hyödynsi verkostojaan, lehdistöä ja kulisseissa tapahtuvaa vaikuttamista muokatakseen poliittista mielipideilmastoa ja ohjatakseen kriisitilanteiden tulkintoja poliittisten tavoitteidensa edistämiseksi. Hänen käyttämiin vaikuttamisen keinoihin kuuluivat julkisen keskustelun ohjailu, poliittinen

uhkakuvien rakentaminen sekä pyrkimys esittää parlamentaarinen päätöksenteko hitaana, heikkona ja kansallista turvallisuutta vaarantavana.

Vuoden 1919 hallitusmuoto sitoi vallankäytön perustuslaillisiin menettelyihin, vahvisti eduskunnan asemaa ja rajasi valtiojohdon toimivaltaa tavalla, joka kavensi epävirallisten ja poikkeuksellisten vaikutuskeinojen hyväksyttävyyttä. Ståhlbergin valinta presidentiksi konkretisoi tämän muutoksen. Tasavallan johtoon tuli toimija, joka ei hyväksynyt poikkeusoloihin vetoavaa vallankäyttöä vallan oikeutuksen perustaksi. Ståhlbergin valinta presidentiksi merkitsi parlamentaarisen tasavaltajärjestelmän vahvistumista, mutta oikeistoradikaaleille se näyttäytyi selkeänä poliittisena ja aatteellisena tappiona.

Kailan näkökulmasta vuoden 1919 hallitusmuoto ei vastannut sisällissodan jälkeisen tilanteen vaatimuksia. Parlamentaarinen päätöksenteko näyttäytyi hitaana ja kompromissihakuisena, ja laillisuuteen nojaava järjestelmä rajoitti mahdollisuuksia käyttää suojeluskuntia, armeijaa ja aktivistiverkostoja poliittisen painostuksen välineinä tai toteuttaa hänen välttämättöminä pitämiään ulko- ja turvallisuuspoliittisia hankkeita.

Tutkielman keskeinen tulkinta kiteytyy kahteen kilpailevaan legitimizeettikäsitykseen. Kailan ja oikeistoradikaalien ajattelussa vallan oikeutus johdettiin ensisijaisesti kansallisesta turvallisuudesta, historiallisista velvoitteista ja uhkakuvista. Tällöin myös laillisuuden rajojen venyttäminen saattoi näyttäytyä oikeutettuna, jos se palveli kansakunnan selviytymistä. Ståhlbergin edustama vallankäyttö puolestaan nojasi institutionaaliseen legitimizeettiin, jossa vallan oikeutus syntyi laista, vaaleista ja parlamentaarisesta vastuunjaosta. Näiden kahden käsityksen välinen jännite ei jäänyt ideologiseksi erimielisyydeksi, vaan vaikutti konkreettisesti poliittisiin suhteisiin, kriisien syntyyn ja siihen, miten presidentin toimivallan rajat ymmärrettiin.

Ståhlbergin johdonmukaisuus vallankaappausyritysten ja poliittisen painostuksen edessä oli keskeinen syy siihen, että Suomi säilyi laillisena ja demokraattisena tasavaltana. Presidenttinä hän puolusti kansanvaltaista laillisuutta ja sitoi vallankäytön oikeusvaltion periaatteisiin. Hän asetti vallankäytölle rajat, jotka vahvistivat maan vakautta ja edistivät kansallista sovintoa. Vallankäytön rajat määriteltiin lain, eduskunnan luottamuksen ja parlamentaarisen vastuun kautta, ei poikkeusolojen tulkintojen perusteella. Presidentin hallitusmuodon tulkinta teki selväksi, ettei suojeluskuntia, armeijaa tai aktivistiverkostoja voitu käyttää poliittisen painostuksen välineinä

eikä ulkoparlamentaarista toimintaa hyväksytty osaksi legitimizeettiin perustuvaa vallankäyttöä.

Ulkoparlamentaarinen painostus saattoi ajoittain kärjistä poliittista tilannetta ja vaikeuttaa päätöksentekoa, mutta ilman institutionaalista legitimizeettiä ja enemmistöjen tukea se ei kyennyt syrjäyttämään laillista vallankäyttöä eikä muuttamaan hallitusmuodon perustaa.

Ståhlbergin kauden päättyminen ei lopettanut oikeistoradikaalia liikehdintää. Elmo Kailan kaltaiset toimijat jatkoivat vaikuttamistaan maailmassa, jossa tasavallan rakenteet olivat jo vakiintuneet, mutta niiden legitimiudesta kamppailtiin yhä kiivaasti. Ståhlbergin perintö oli vakaa oikeusvaltio, mutta se jätti jälkeensä ratkaisemattomia poliittisia jännitteitä, jotka määrittivät seuraavaa vuosikymmentä.

Tutkielman keskeinen tulos on, että ulkoparlamentaarinen aktivismi ei jäänyt presidentti Ståhlbergin kaudella marginaaliseksi ilmiöksi, vaan muodosti todellisen haasteen tasavaltalaiselle hallitusmuodolle ja sen legitimizeetille. Samalla tutkielma kuitenkin osoittaa, että juuri näiden haasteiden kautta presidentti-instituution asema lopulta vahvistui. Laillisuuslinjan johdonmukainen puolustaminen kriisitilanteissa lisäsi luottamusta perustuslailliseen vallankäyttöön ja rajasi hyväksyttävän poliittisen toiminnan keinoja.

Kailan toiminta ei ollut järjestelmän ulkopuolinen ilmiö, vaan osa laajempaa kamppailua vallankäytön ehdoista tasavallan alkuvuosina. Ulkoparlamentaarinen aktivismi toi esiin kysymyksiä presidentin asemasta ja toimivallan rajoista, joita hallitusmuoto ei ollut yksiselitteisesti määritellyt ja jotka ratkesivat käytännön politiikassa.

Näin tarkasteltuna Ståhlbergin johdonmukaisuus ei merkinnyt vain periaatteellista laillisuuslinjaa, vaan institutionaalista vallankäyttöä. Kieltäytyminen poikkeuksellisista ratkaisuista ja poliittisen painostuksen torjuminen vahvistivat presidentti-instituution asemaa osana parlamentaarista järjestelmää. Kriisit eivät ainoastaan testanneet instituutiota, vaan vaikuttivat siihen, millaiseksi sen toiminta käytännössä muotoutui.

Presidentti-instituution legitimizeetti joutui toistuvasti koetukselle, mutta vahvistui vastakkainasettelun myötä. Se ei rakentunut yksittäisistä ratkaisuista, vaan siitä, että laillisuuteen ja parlamentarismiin nojaava vallankäyttö kesti jatkuvan painostuksen.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että Kailan ja hänen verkostojensa toiminta teki näkyväksi tasavallan poliittisen järjestelmän haavoittuvuuden, mutta myös sen kestävyuden.

Ulkoparlamentaarinen vaikuttaminen saattoi kriisiyttää ja kyseenalaistaa vallankäyttöä, mutta ilman institutionaalista legitimitettä ja laajaa poliittista tukea se ei kyennyt syrjäyttämään laillista järjestystä eikä muuttamaan hallitusmuodon perustaa. Tässä mielessä Kailan toiminta ei ainoastaan haastanut presidentti-instituutiota, vaan osaltaan myös vahvisti sitä tekemällä näkyväksi vallankäytön rajat tasavallan alkuvuosina.

Lähteet

Julkaisematon kirjallinen alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

– Akateeminen Karjala-Seuran arkisto

– Vihan veljet – aineisto.

– E.E. Kailan arkisto I

– E.E. Kailan arkisto II

– Yleistä politiikkaa koskevaa kirjeenvaihtoa 1920–1935.

– Uuteen Metsätoimistoon, Vapaussotaan ja Jääkäritoimistoon liittyviä asiakirjoja 1918–1935.

– E. E. Kailan kokoelma (PK 637:1–9)

– K. J. Ståhlbergin arkisto

– Puolustuslaitosta koskevat asiakirjat 1919–1925

– Ahvenanmaan kysymystä koskevat asiakirjat 1922–1924.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Aamulehti, Tampere 1924.

Helsingin Sanomat, Helsinki 1918–1925.

Hufvudstadsbladet, Helsinki 1921.

Ilkka, Seinäjoki 1920.

Karjala, Viipuri 1921–1925.

Pohjolan Työmies, Oulu 1925.

Sana ja Miekka, Helsinki 1924.

Suojeluskuntalaisen Lehti, Helsinki 1922–1925.

Suomen Sosialidemokraatti, Helsinki 1921.

Suunta, Helsinki 1919–1925.

Suur-Karjala, Joensuu 1920.

Tampereen Sanomat, Tampere 1925.

Toveri, Astoria, Yhdysvallat 1921.

Turun Sanomat, Turku 1925.

Uusi Päivä, Helsinki 1918.

Tutkimuskirjallisuus

- Akateeminen Karjalaseura: *Ryssästä saa puhua vain hammasta purren*. Helsinki, Akateeminen Karjalaseura 1922.
- Ahti, Martti: *Salaliiton ääriiviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919*. Helsinki, WSOY 1987.
- Ahti, Martti: *Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888–1935. Aktivistin ja asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta*. Helsinki, WSOY 1999.
- Beetham, David: In Defence of Legitimacy. *Political Studies* 41/1993.
- Beetham, David: *The legitimation of power*. Houndmills, Macmillan Press 1991.
- Blomstedt, Yrjö: *K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta*. Helsinki, Otava 1969.
- Danielsbacka, Mirikka, Hannikainen, Matti & Tepora, Tuomas: Teoriaton historia. Teoksessa *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian tutkimuksessa*. Toim. Matti Hannikainen, Mirikka Danielsbacka & Tuomas Tepora. Tallinna, Gaudeamus 2018.
- Hallberg, Pekka, Martikainen, Tuomo, Nousiainen, Jaakko & Tiikkainen, Päivi: *Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–1925*. Helsinki, WSOY 2009.
- Hentilä, Seppo: *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Helsinki, Siltala 2018.
- Hentilä, Marja-Liisa & Hentilä, Seppo: *Tasavallan ensimmäiset. Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925*. Helsinki, Siltala 2022.
- Hyvämäki, Lauri: *Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*. Helsinki, Otava 1971.
- Jansson, Jan-Magnus: Ståhlbergin hallitusmuoto. Teoksessa *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Toim. Henrik Meinander. Helsinki, Schildts 1999.
- Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka: *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki, WSOY 2009.
- Jyränki, Antero: Presidentti-instituutio aikamme Euroopassa. *Oikeustiede-Jurisprudentia*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja. 42/2009. <https://journal.fi/oikeustiede-jurisprudentia/article/view/143293> [Haettu 28.9.2025].
- Kaila, Toivo: *Eräs elämä. Muistelmia ja merkintöjä*. Helsinki, Kodoprint 1954.
- Karemaa, Outi: *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura 1998.

- Kekkonen, Jukka: K. J. Ståhlberg: epävakaiden vuosien vahva. Teoksessa *Presidentti johtaa. Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja*. Toim. Seppo Tiihonen, Maritta Pohls & Juha Korppi-Tommola. Helsinki, Siltala 2013.
- Kekkonen, Jukka: Legitimiteettikriisi vai ei? *Politiikka* (28) 4/1986.
<https://journal.fi/politiikka/article/view/150661> [haettu 14.8.2025].
- Klinge, Matti: *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Helsinki, Siltala 2012.
- Koski, Pasi: *Elmo Edvard Kaila, maanpuolustusmies ja poliitikko*. Pro gradu -tutkielma, Suomen historia, Turun yliopisto 1983.
- Kähönen, Aappo: *Suomi Moskovasta nähtynä. Suurvaltopolitiikan, sisällissodan ja vallankumouksen leikkauspisteessä 1920–1930*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2021.
- Laukka, Petri: *K. J. Ståhlbergin armoton matka*. Tallinna, Into 2022.
- Meinander, Henrik: *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Helsinki, Schildts 1999.
- Meinander, Henrik: *Suomen historia. Linjat, rakenteet ja käännekohtat*. Helsinki, WSOY 2010.
- Nygård, Toivo: *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto 1982.
- Paasivirta, Juhani: *Suomi ja Eurooppa 1914–1939*. Helsinki, Kirjayhtymä 1984.
- Paaskoski, Jyrki: *Tavoitteena kansallinen yhtenäisyys. Nuorsuomalainen ja Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipolitiikan synty*. Historiallinen arkisto. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura 1997.
- Roiko-Jokela, Heikki: *Kriisien värjittämät vuodet. Kaarlo Juho Ståhlbergin presidenttikauden ulkopolitiikka 1919–1925*. Helsinki, K. J. Ståhlbergin Säätiö 2021.
- Roselius, Aapo: *Isänmaallinen kevät. Vapausotamyytin alkulähteillä*. Helsinki, Tammi 2013.
- Roselius, Aapo ja Silvennoinen, Oula: *Villi itä. Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1911–1921*. Helsinki, Tammi 2019.
- Saarinen Arttu. *Vastakkainasettelujen aika. Poliittinen polarisaatio ja Suomi*. Helsinki, Gaudeamus 2022.
- Silvennoinen, Oula, Tikka, Marko ja Roselius, Aapo: *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. Helsinki, WSOY 2016.
- Siironen, Miika: *Pelon ja uhman vuodet. Suomen tasavallan synty 1918–1922*. Helsinki, Otava 2021.
- Suomi, Juhani: *Suomen tasavallan presidentit*. Helsinki, Tammi 2023a.

- Suomi, Juhani: *Kuin lastu laineilla. Itsenäisen Suomen turvallisuuspolitiikan alkutaival 1918–1925*. Tampere, Vastapaino 2023b.
- Tepora, Tuomas ja Roselius Aapo. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Tallinna, Gaudeamus 2018.
- Tiihonen, Seppo: *Pieni piiri. Vallan verkostot 1919–1939*. Helsinki, Bodi 2020.
- Valtonen, Pekka: *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä. Aatteiden kamppailu sotien välisessä Suomessa*. Tallinna, Gaudeamus 2018.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Jari Eilola, Anu Koskivirta & Satu Lidman. Helsinki, Gaudeamus 2017.
- Vares, Vesa: *Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922*. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura 1993.
- Vihavainen, Timo: *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Helsinki, Minerva 2013.
- Ylikangas, Heikki: *Suomen historian solmukohdat*. Helsinki, WSOY 2007.

Audiovisuaalinen aineisto.

- Ståhlberg, K. J.: K. J. Ståhlbergin virkaanastujaispuhe 26.7.1919. Toim. Jukka Lindfors. Yle Elävä arkisto, julkaistu 4.10.2010. <https://yle.fi/a/20-78007> [Haettu 4.9.2025].